

[itobiad], 2019, 8 (4): 2876/2905

Trump'ın Kudüs Kararının Bir Analizi

An Analysis of Trump's Jerusalem Decision

Mehmet ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Assistant Professor, Aksaray University, FEAS

mehmetozturk@aksaray.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-3556-9216

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 26.07.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 16.12.2019
Yayın Tarihi / Published	: 16.12.2019
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Öztürk, M. (2019). Trump'ın Kudüs Kararının Bir Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (4), 2876-2905. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/49747/597096>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Trump'ın Kudüs Kararının Bir Analizi*

Öz

ABD, 14 Mayıs 2018'de büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşımıştır. Bu hadise, ABD Başkanı Donald Trump'ın, 6 Aralık 2017 tarihinde Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdığını ve Tel-Aviv'deki Amerikan büyükelçiliğinin de Kudüs'e taşınmasına karar verdiğini açıklamasının ardından gelişmiştir. Trump, bu kararı alırken Amerikan Kongresi'nden 1995'te geçen yasanın gereğini yerine getirdiğini ifade etmiştir. Ancak söz konusu yasa, altı ayda bir, önceki ABD Başkanları'nca ertelenmesine rağmen, Trump tarafından imzalanmasının nedeninin ne olabileceği zihinlerde beliren ilk soru olmaktadır. Ortadoğu'nun ihtilafı yapısına yeni bir boyut kazandıran ve Dünya kamuoyundan büyük ölçüde tepki gören bu kararın verilmesinin arkasındaki nedenlerin araştırılması, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle bu kararla ilişkili görülen Kudüs'ün önemine ve İsrail-Filistin sorununa kısaca yer verilmiştir. Karara ilişkin yapılan analizde ise Evanjelizmin ve diğer grupların, Trump'ın liderlik profili ve Amerikan iç politikasındaki gelişmelerin ve ABD'nin bölgedeki politikalarının etkileri belirgin olarak gözlenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Kudüs, Donald Trump, Evanjelizm, İsrail-Filistin Çatışması, Filistin

An Analysis of Trump's Jerusalem Decision

Abstract

The United States moved its embassy from Tel-Aviv to Jerusalem on May 14, 2018. This incident took place after US President Donald Trump's announcement that he recognized Jerusalem as the capital of Israel on December 6, 2017 and his decision to move the American embassy in Tel-Aviv to Jerusalem. Trump stated that while making this decision, he fulfilled the requirement of the law made by the US Congress in 1995. However, the first question springing to mind is what the reason for Trump to sign the aforementioned law every six months might be, despite the fact that the law was postponed by the previous US Presidents. The main purpose of this study is to investigate the reasons behind this decision, which draws a great reaction from the world public opinion and has brought a new dimension to the controversial structure of the Middle East. The study primarily addresses the importance of Jerusalem which is considered to be associated with this decision and the Israeli-Palestinian conflict in brief. In the analysis of the decision, the effects of Evangelicalism and other groups, Trump's leadership profile and developments in the American domestic policy and US policies in the region were observed distinctly.

Keywords: Jerusalem, Donald Trump, Evangelism, Israel-Palestine Conflict, Palestine

* Bu çalışma, 19-21 Ekim 2018 tarihleri arasında Kırşehir'de düzenlenmiş olan 1. Uluslararası "Toplum, İktidar & Siyaset" Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

ABD Başkanı Donald Trump, 6 Aralık 2017 tarihinde Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdığını ve Tel-Aviv'de bulunan Amerikan büyükelçiliğinin de Kudüs'e taşınmasına karar verdiğini açıklamıştır. Trump, bu kararı alırken "ABD'nin, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımasını ve büyükelçiliğini de Tel-Aviv'den Kudüs'e taşıma tavsiyesini" içeren 1995 tarihli 'Kudüs Yasası'nın gereğini yerine getirdiğini söylemiştir (Statement by President Trump on Jerusalem, 2017).

Bu gelişme, Ortadoğu'nun ihtilaflı yapısına yeni bir boyut kazandıran ve Dünya kamuoyundan büyük ölçüde tepki gören bir karar olmuştur. Öyle ki karar sonrası Türkiye'nin dönem başkanlığını üstlendiği İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), 13 Aralık 2017'de 57 ülkeden 16'sı devlet lideri olmak üzere 48 ülkeden temsilcinin iştirak ettiği olağanüstü toplantı gerçekleştirmiştir. Zirvenin sonuç bildirgesinde, söz konusu karar reddedilmiş ve Doğu Kudüs, Filistin'in başkenti olarak tanınmıştır. Bu zirvede söz alan Filistin Yönetimi Lideri Mahmud Abbas; "kendilerinin işgal altında topraklarda yaşadıklarını hatırlatarak, İsrail'in yönetimi ve halkı olmakla birlikte sınırları bulunmadığını, sınırı olmayan bir devletin ise tanınamayacağını ve ABD'nin almış olduğu bu kararlar İsrail-Filistin sorununda arabulucu rolünü kaybettiğini" ileri sürmüştür (BBC, 2017b).

18 Aralık 2017'de Kudüs'ün statüsüne ilişkin alınan ABD kararının yasal olmadığını, geri alınması gerektiğini belirten ve tüm devletlere Kudüs'te diplomatik misyon açmaktan imtina etmeye çağırarak karar tasarısı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) sunulmuştur. Yapılan oylamada 14 üye tasarıya destek vermiş olmasına karşın, ABD'nin veto etmesi ile sonuçlanması sürpriz olmamıştır (UN News, 2017b). 21 Aralık 2017'de ise BM Genel Kurulu'nda ABD'nin Kudüs kararını geri almasını öngören tasarı oylanmıştır. ABD'nin finansal yardımı kesme tehdidine rağmen 193 üyeli BM Genel Kurulu'nda 128 ülke kabul oyu vermiş, sadece 9 ülke (ABD, İsrail, Togo, Palau, Nauru, Mikronezya, Marshall Adaları, Honduras, Guatemala) ret, 35 ülke de çekimser oy kullanmıştır (UN News, 2017a).

Bu ve benzeri tepkilere rağmen ABD, İsrail'in kuruluş yıldönümüne denk gelen 14 Mayıs 2018'te büyükelçiliğini Kudüs'e taşımıştır. Bu da "milyonluk yürüyüş" adı verilen gösterileri beraberinde getirmiştir. 15 Mayıs'taki söz konusu gösteriler, hem ABD'nin büyükelçiliğini Kudüs'e taşımasını hem de Filistinlilerin Nekbe (büyük felaket) olarak gördükleri İsrail'in kuruluş yıldönümünün ve 700 binden fazla Filistinlinin zorla göç ettirilmesinin 70. yılını protesto etmek amacıyla düzenlenmiştir (Hams, 2018). Bu gösteriler karşısında İsrail orantısız güç kullanarak en az 60 Filistinliyi öldürmüş, 2700'den fazlasını da yaralamıştır (OIC, 2018: 3).

Bu gelişmeler üzerine daha öncesinde olduğu gibi yine Türkiye'nin inisiyatifıyla 18 Mayıs 2018'de İİT toplanmıştır. Bu toplantıda 30 maddelik

Kudüs bildirgesi deklare edilmiştir. Bu maddeler içinde en göze çarpanları; Filistin'e barış gücü gönderme seçeneği de dâhil olmak üzere Filistin halkına uluslararası koruma sağlanması çağrısının yapılmış olması, ABD'nin kınanarak BMGK, BM Genel Kurulu ve İnsan Hakları Konseyi gibi kuruluşların göreve çağrılmasıdır (OIC, 2018). Bütün bu gelişmelerin yanı sıra Filistin yönetimi, işgal altındaki topraklarda izlediği yerleşim politikalarının insan hakları ihlali doğurduğu gerekçesiyle İsrail'i UCM'ye (Uluslararası Ceza Mahkemesi) şikâyet etmiş ve yargılanmasını talep etmiştir (Tahhan, 2018).

Dolayısıyla Trump'a kadar altı ayda bir ABD başkanlarınca ertelenen tavsiye içerikli yasanın, Trump tarafından işlerlik kazandırılması Dünya kamuoyunun büyük ölçüde tepkisini çekmiştir. İşte bu noktada Trump tarafından bu yasanın neden imzalanmış olabileceği bu çalışmada araştırılacak temel husustur. Öyle ki Öğün'ün (2018: 14) de belirttiği gibi "bir şeyin 'ne' olduğundan ziyade 'ne için/neden' olduğu daha fazla önem taşır. Bu amaçla söz konusu karar üç temel parametre ile açıklanmaya çalışılacaktır. Bunlardan birincisi Evanjelizmin ve diğer grupların etkisidir. İkincisi, Trump'ın liderlik profili, ekibi ve Amerikan iç politikasındaki gelişmelerdir. Üçüncüsü ise ABD'nin Ortadoğu politikalarıyla ilgilidir. Ancak bu analize geçilmeden önce tarihsel süreçte Kudüs'ün yeri ve önemini vurgulamak gereklidir.

1. Tarihsel Süreçte Kudüs

1.1. Semavi Dinler İçin Kudüs'ün Önemi

Kudüs ismi MÖ 14. yüzyıldaki Tell Amarna metinlerinde Urusalim, İbranice'de Yerusalayim, Aramice'de Yerusalem, Grekçe'de Hierosolyma, Latince'de Jerosolyma/Jerusalem olarak geçmektedir. Romalıların Aelia (Arapların İliya) dedikleri Kudüs şehrinin tamamı için İslami kaynaklarda Beytülmakdis/Beytülmuqaddes kullanılmaktadır. Sadece mabed alanı içinse bereket, mübarek olmak anlamına gelen 'Kuds' ya da 'harem' tercih edilmektedir (Harman, 2002: 324).

Bir Arap Kavmi olan Kenanlılar, M.Ö. 3000'lerde Kudüs'e yerleşmiştir. Hz. Davud zamanında (MÖ 1000) İsrailoğulları, Yebusilerin hâkimiyetindeki bölgeyi ele geçirerek Kudüs'ü başkent yapmışlardır. Babasının burada mabed yaptırma arzusunu yerine getiren Hz. Süleyman yedi yılda Beytülmakdis'i (Mescidi Aksa) yaptırmış, ahid sandığını buraya yerleştirmiş ve buranın çevresine duvar çektirmiştir. Burası daha sonra Süryani, Babil, Pers, Yunan, Sasani, Bizans ve kısa süreli Haçlı işgalleri sayılmazsa 637'de Hz. Ömer zamanında Müslümanların kontrolüne geçerek 1917'ye¹ kadar

¹ 637'de Hz. Ömer tarafından fethedilen şehire daha sonra Emeviler ve Abbasiler hâkim olmuştur. 1099'da Haçlıların kontrolüne geçen şehri 1187'de Selahaddin Eyyubi geri almıştır. Eyyubiler, Fatımiler ve Memlüklerin idaresinden sonra 1516'nın son günlerinde Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Yaykan, 2018). 1516'da Osmanlı idaresine

kalmıştır (Harman, 2002: 325). Tabi burada Babilliler ve Romalılar tarafından iki defa yıkıma uğrayan mabedin kalıntıları üzerinde Müslümanlar, Mescidi Aksa'yı kendi imkânlarıyla onarıp dönüştürürken, Yahudiler için kutsal olan Kotel'e (ağlama duvarına) dokunmamışlardır (Batuk ve Mert, 2017: 147-148). Mescidi Aksa'nın yanına Hicri 72'de (691) Emevi Halifesi Abdülmelik bin Mervan'ın yaptırdığı Kübbetüs Sahra eklenmiştir (Bozkurt, 2002: 306).

Kudüs adı Kur'an'da doğrudan bulunmamakla beraber İslam âlimleri; Kur'an'da geçen "*el-Mescidü'l-Aksa (el-İsrâ 17/1), mübeveve sıdk (Yûnus 10/93) ve el-arzû'-mukaddese (el-Mâide 5/21)*" gibi ifadelerin Kudüs'ü ya da çevresini kastettiğini öne sürmüşlerdir (aktaran Harman, 2002: 324). Asıl adı Beytül-Makdis (mukaddes ev) olan Mescid-i Aksa, Doğu Kudüs'te eski şehir olarak bilinen bölgede etrafı surlarla çevrili, Kubbet-üs-Sahra (taş kubbe) ve Kible Mescidi'nin bulunduğu 144 dönümlük alanı kapsar. Kâbe (Mescid-i Harâm, Mekke'de) ve Mescid-i Nebevi (Medine'de) ile birlikte Müslümanların üç harem bölgesinden birisi olan Mescid-i Aksa bu yüzden Harem-i Şerif olarak da bilinir. Mescid-i Aksa Müslümanlar için Miraç'ın yaşandığı (Hz. Muhammed'in miraca çıktığı) ve belli süre kible olan yere işaret eder ki bu yüzden oldukça fazla önem taşır (El-Khatip, 2004: 110-111).

Yahudiliğin bir mezhebi olarak ortaya çıkmakla birlikte süreç içinde Pavlus'un (Hristiyanlığın yayılmasına yardımcı olan on iki havariden birisi) ve kilise babalarının çabalarıyla bağımsız bir din halini alan Hristiyanlıkta da Kudüs'ün yeri özel bir öneme sahiptir (Hasanoğlu, 2018). Hz. İsa'nın doğduğu yer olarak geniş ölçüde kabul gören Beytullahim, Kudüs'ün 10 km güneyinde yer almaktadır. Kudüs'teki Kutsal Kabir (Kıyamet/Yeniden Diriliş) Kilisesi'nin, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yer olduğuna inanılır (Canan, 2017: 2). Hatta ölümden dirilip göğe çıktığı ve Mesih'in ikinci kez döneceği yeri ifade eder. Hristiyanlar için Kudüs dünyanın odak yeri, Hz. Adem'in yaratıldığı ve gömüldüğü yerdir. Dünyadaki tüm kiliselerin yüzleri Kudüs'e dönüktür ve her kilisedeki sunak Kutsal Kabir Kilisesi'ne bağlılığın bir sembolüdür (Hasanoğlu, 2018). Günümüzde Hristiyanların Kudüs'le çok fazla ilgilenmiyor görünmelerinin sebebi, İsrail'in Hristiyanlar için kutsal mekânlar üzerinde doğrudan hak iddia etmemesidir. Buradaki kilise üzerinde daha çok Hristiyan gruplar arasında tartışma olmaktadır (Batuk ve Mert, 2017: 145). Ancak şu da eklenmelidir ki Yahudilerin ileri aşamada uygulamaları Hristiyanlarla da sorun yaşamalarına engel değildir. Öyle ki 2018 Şubatında İsrail'e bağlı Kudüs Belediyesinin içlerinde Kıyamet

giren Kudüs, 1917 Kasımında İngiliz işgaline maruz kalana kadar 400 küsur yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Şehrin İngilizlere terk edilmesi, saldırılara karşı koyamamaktan ziyade Kudüs'ün top mermileriyle tahrip olmasının engellenmek istenmesinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Bardakçı, 2017). 1922'de İngiliz manda yönetimine girene kadar Kudüs, 400 yıldan fazla kaldığı Osmanlı idaresinde üç semavi din mensuplarının ibadetlerini serbestçe yapabildikleri barış şehri ünvanına yakışır şekilde yönetilmiş, terkedilirken bile aynı hassasiyet gösterilmiştir.

Kilisesi'nin de bulunduğu 882 kilise mülkünü vergiye tabi tutma ve ödenmediği durumda da bunlara el koyma planına tepki olarak Kıyamet Kilisesi'nin kapatılması, ileride sorun yaşayabileceklerine ilişkin önemli bir örneği teşkil eder (Fırat, 2018).

Hız. Davud zamanında İbrani Devleti'ne başkentlik yapan Kudüs, Hız. Süleyman zamanında yapılan Süleyman Mabedi'ne de ev sahipliği yapmıştır. Söz konusu mabed MÖ 515'te Babilliler tarafından yıkılırken Yahudilerin bu bölgeye geri dönmeleriyle yeniden yapılmış ama bu kez de MS 70'te Romalılara isyan etmeleri sonrası yeniden yıkılmıştır (Canan, 2017: 2). Yahudilerin inancına göre, Filistin toprakları vaad edilmiş topraklardır (arz-ı mev'ud) yani Tanrı'nın İbrahim ve onun soyundan gelenlere vermeyi vaad ettiği yerdir ve burası Nil'den Fırat'a kadar uzanır. Bu arz-ı mev'ud olarak ifade edilen topraklar Tekvin'de² (15/18-21) şu şekilde geçer: *"O gün RAB Avram'la antlaşma yaparak ona şöyle dedi: 'Mısır Irmağı'ndan büyük Fırat Irmağı'na kadar uzanan bu toprakları, Kenililer'in, Kenizliler'in, Kadmonlular'ın, Hititler'in, Perizliler'in, Refalılar'ın, Amorlular'ın, Kenanlılar'ın, Girgaşlılar'ın, Yevuslular'ın topraklarını senin soyuna vereceğim."* Tanrı'nın İbranilerle yaptığı ilk ahitte Avraam'a (İbrahim'e) vaad edilen yer olarak doğrudan zikredilmese de Yahudiler bunun merkezine Kudüs'ü koymaktadırlar (Batuk ve Mert, 2017: 142). Ataöv, Tekvin'de bugün Kudüs'ün 63 km kuzeyinde Nablus olarak bilinen yerde İbrahim'e *"bu toprağı senin sulbüne vereceğim"* derken kastedilenin sadece Yahudiler olamayacağını söyler. Çünkü ona göre Hız. İbrahim'in Hacer'den oğlu İsmail (Müslüman ve Hıristiyan Arap kavimlerinin bu soydan geldiğine inanılır) ve Sara'dan oğlu İshak (İsrailoğullarının bu soydan geldiğine inanılır) arasında fark olmadığını Tevrat da belirtir. Yine Ataöv'e göre zaten bu vaad esnasında İshak henüz dünyaya gelmemiştir (1980: 29-30).

² İslam inancına göre; İslam peygamberi Hız. Muhammed'e Cebrail aracılığıyla MS 610-632 arasında indirilen ve en son kutsal kitabın adı Kur'an-ı Kerim'dir ve bu kitaptan önce 3 kutsal kitap inmiştir: Zebur (Hız. Davud), Tevrat (Hız. Musa) ve İncil (Hız. İsa). Hıristiyan inancına göre; Hıristiyanlığın temelini Kitab-ı Mukaddes (Kutsal Kitap) oluşturur. 39 bölümlü bu kitap; Eski ve Yeni Ahit'ten oluşur. Eski Ahit; Kitab-ı Mukaddes'in ilk kısmını, Zebur ve Tevrat'ı içerirken, Yeni Ahit kitabın ikinci kısmını ve İncil'i içerir. Zebur Hız. Davud'a vahyedilmiş kutsal kitaptır ve Mezmurlar veya Mezâmîr olarak da bilinir. İncil; Kitab-ı Mukaddes'in ikinci kısmı ve Yeni Ahit olarak bilinen ve 27 bölümden oluşan kitaptır. Matta, Markos, Luka ve Yuhanna olmak üzere dört İncil bulunur. Tevrat; Tanrı'nın Hız. Musa aracılığıyla İsrailoğullarıyla yaptığı anlaşmayı ifade eden Eski Ahit'in ve Tanah'ın ilk beş kitabının (Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye) ismidir. Tevrat; Musa'nın beş kitabının yanı sıra Pentateuch/Pentateuk veya Tora olarak da bilinmektedir. Eski Ahit'le büyük ölçüde aynı olan Musevilerin kutsal kitabı Tana(c)h 24 kitaptan müteşekkil olmak üzere üç bölümden oluşur. Birinci bölümü oluşturan Tora(h); Tevrat, Musa'nın Beş Kitabı, Pentateuk olarak da bilinir ve bu beş kitaptan oluşur: 1-Tekvin/Bereşit/Yaratılış, 2-Çıkış/Şemot/Mısır'dan Çıkış, 3-Levililer/Vayikra, 4-Sayılar/Bamidbar/Çölde Sayım, 5-Tensiye/Devarim/Yasa'nın Tekrarı. İkinci bölümü Neviim/Nebi'im/Peygamberler oluştururken, üçüncü bölümü ise Ketuvim/Ketubim/Yazılar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Tevrat'taki toplumsal yaşamın nizama ilişkin eksikliklerini gidermek için MÖ 500-MS 500 arasında yorumların derlendiği Talmud öyküleri de vardır (Öztürk, 2018).

Mezmun 137/5-6'da geçen "Eğer seni unutursam ey Yeruslaim (Kudüs) sağ elim hünerini unutsun, eğer seni anmazsam baş sevincimden üstün tutmazsam dilim damağıma yapışsın" duası, Yahudilerin en bilinen duaların başında gelmektedir (aktaran Batuk ve Mert, 2017: 142). Yahudiler günde üç defa yaptıkları Amidah isimli (Kudüs'e dönme, Kudüs ve Davud saltanatını yeniden tesis etmeyi içeren) duada olduğu gibi yaptıkları her duayı Kudüs'e dönerek yaparlar ve oruçlarında mabedin yıkılışı anısına yas tutarlar. Kudüs Tevrat'ta sadece bir defa Salem adıyla geçmektedir. Bu inanca göre Yeruslaim'e (Kudüs'e) dönme ve Süleyman mabedini ve Davud saltanatını yeniden tesis etme arzusu vardır³. Mesih tarafından Yahudi devleti bu topraklarda inşa edilecektir. Yahudi inancına göre, yeryüzündeki Kudüs gibi gökte (semavi) de bir Kudüs vardır. Yerdeki Kudüs'e girilmeden semavi Kudüs'e girilemeyecektir. Dünyanın sonunda Semavi Kudüs yerdedinin yerini almak üzere nüzul edecektir (Harman, 2002: 326). Geniş bir çerçevede ele alındığında ise Kudüs'ün, Yahudiler için iç içe geçmiş üç mekândan müteşekkil olduğu söylenebilir: "Kudüs'te bulunan Si(y)on tepesi, Kudüs şehri ve bir bütün olarak İsrail toprakları" (Uzer, 2017: 136).

2016 verilerine göre 882.700 nüfuslu Kudüs'ün 536.600'ünü Yahudiler, 332.600'ü ise Arap Müslümanlar, 3200'ünü Arap olmayan Hristiyanlar ve 10.300'ünü de dini bir sınıflandırmaya tabi olmayanlar oluşturmaktadır. Söz konusu nüfusun 1967'de şehre eklenen bölgeler de dahil olmak üzere %61'i Doğu Kudüs'te, %39'u Batı Kudüs'te yaşamaktadırlar. Doğu Kudüs'te 214.600 Yahudi ve 327.700 Arap, Batı Kudüs'te ise 335.500 İsraili, 4.700 Arap yaşamaktadır (Korach ve Choshen, 2018: 14-16).

1.2. İsrail-Filistin Sorununun Bir Parçası Olarak Kudüs

İsrail-Filistin sorununu genelden özele üç temel boyutta incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi, Arap-İsrail sorunudur. 1948'de İsrail'in Arap toprakları üzerine kurulmuş olması nedeniyle İsrail'in egemenliğini ve meşruiyetini tanımayan Arap devletleri bu uğurda üçü büyük (1948 Mayıs-1949 Haziranı arasındaki ilk savaş, 1967'de Altı Gün Savaşı ve 1973'de Yom Kippur Savaşı) olmak üzere çok sayıda savaş yapmışlardır. Bununla birlikte daha sonraki süreçte Arap ülkelerinden Mısır (1978 Camp David Anlaşması) ve Ürdün (1994) İsrail ile barış anlaşması imzalayarak diplomatik ilişki kurmuştur. İkincisi İsrail-Filistin uyuşmazlığıdır. İsrail işgalleri karşısında Filistin kimliğinin güçlenmesi sonucunda Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kurulmuştur. FKÖ, 1988'de Filistin devletinin kurulduğunu ilan etmiş

³ İsrail'in, son yıllarda Mescidi Aksa ve Kubbetüs Sahra'nın altında arkeolojik çalışmalar yapmasının iki nedeni olabileceği üzerinde durulmaktadır. Birincisi, Yahudilerin buralarda kendi teolojik köklerini aradıkları ve olası bulguları kendi politikalarını meşrulaştırma aracı olarak kullanmak istemeleridir. İkincisi ise, buradaki yapıların altı oyulup bunların çökmesi sağlanarak hem buranın İslami kimliğinden soyutlanması sağlanacak hem de Süleyman mabedinin üzerine kurulduğuna inanılan bu yapıların yıkılmasıyla söz konusu mabedin yeniden inşasının önü açılacaktır (Canan, 2017: 5-6).

olmakla birlikte 1994'te barış sürecinin de etkisiyle Filistin Ulusal Yönetimi kurulmuş ve böylece işgal altında devletleşme periyodu başlamıştır. Çünkü Filistin halkının çoğu Altı Gün Savaşı'ndan beri İsrail'in işgal ettiği Doğu Kudüs, Batı Şeria (West Bank) ve Gazze'de yaşamaktadırlar. Üçüncüsü ise, dinsel boyuttur. Üç semavi din için önemli olmakla birlikte özellikle Müslümanlar için kutsal üç şehirden birisi olan Kudüs'ün, İsrail işgali altında olmasını teşkil eder (Sinkaya, 2016: 20). Trump tarafından 1995 tarihli yasanın imzalanarak Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak tanınması, soruna yeni bir ivme kazandırmış ve Kudüs'ü bu sorunun önemli bir parçası haline getirmiştir.

İsrail devletinin kurulmasında 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan Siyonizm'in siyasi kolunun önemli rolü vardır. Siyasal Siyonizm'in; özellikle Fransa'da (Dreyfus olayı ile) Yahudilere yönelik kısıtlamalar ve antisemitizmin sürmesi sonrası önce *devlet* kurma ve sonra Avrupalı Yahudilerin buraya yönelik göçü ön plana çıkarması sadece Siyonizm'i oluşturucu akım olmakla kalmamış ileride kurulacak olan İsrail devletinin de ideolojik-millî temellerini atmıştır. Macar Yahudisi olan Theodor Herzl'in 1896'da kaleme aldığı "Yahudi Devleti" isimli kitap bu devlet ve göç mottosunun hayat kazanmasında işlev görmüştür ki Herzl'e göre zaten Avrupa'daki Yahudi sorununun da başka çözümü yoktur. Bu sırada politik farklılıklarına rağmen Siyonist örgütlerin Filistin topraklarına yönelik Yahudi göçüne (aliya/aliyah)⁴ destekleri sürmüştür. Bu destekle beraber 1882'den günümüze kadar aliya devam etmiştir. Günümüzde 5,5 milyonluk İsrail nüfusunun %35'inin yurtdışından gelenler olduğu hatırlanırsa aliyânın önemi daha da artar (Ulutaş, vd., 2012: 16-21).

İsrail devletinin kurulmasında Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın bizzat etkisi olduğu öne sürülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndaki Nazilerin Yahudi katliamı (holokost), bir yandan aliya'yı hızlandırırken diğer yandan uluslararası toplumda Yahudi devletinin kurulması yönünde sempati uyandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda ise Siyonist lider Haim Weizman, 1915'te İngilizlerin Osmanlıya karşı Arapları kışkırtacağını ve Filistin topraklarında söz sahibi olabileceğini öngörerek İngiltere'ye yaklaşmıştır. Bu ise meyvesini, 1917'de İngilizlerin Yahudilere Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması sözü almalarıyla vermiştir. Öyle ki 1917'deki Balfour Deklarasyonu ile Filistin'de Yahudi devleti kurulmasının önünü açan İngiltere, Filistin topraklarındaki kontrolünü manda rejimi ile 1948'e kadar sürdürmüştür (Ulutaş, vd., 2012: 21-22).

1930'larda İtalya ve Almanya'nın revizyonist politikalar izlemeye başlamaları, İngiliz hükümetini bazı kararlar almaya zorlamıştır. Bu bağlamda İngiltere, 1937'de Peel Komisyonu'nun yaptığı bir incelemeden sonra Filistin'i Arap ve Yahudi devleti şeklinde bölme fikrini ortaya atmıştır.

⁴ Yahudilerin, Filistin'e yerleşmek için bir ülkeden gerçekleştirdikleri göçlere yükseliş anlamına gelen "Aliyah" ya da "Aliya" denmektedir (Deveci, 2017: 1).

1939'da ise çoğunluğu Arapların oluşturduğu bir hükümetin tesis edilmesinin yanı sıra Yahudi göçüne ve toprak satışına kısıtlama getirilmeye çalışmıştır. 1937'deki öneri bilhassa Araplar, 1939'daki uygulama ise Yahudiler için kabul edilemez bulunmuştur. 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ise siyasi faaliyetleri sekteye uğratmış ve silahlı Yahudi direnişinin daha fazla boy göstermesine sebep olmuştur (Hourani, 2007: 388).

1947'ye gelindiğinde, Filistin'e yönelik tıpkı Hindistan ve Pakistan arasında iki devletli çözüme benzer şekilde (Uzer, 2017: 136) BM Genel Kurulu'na 181 sayılı⁵ Taksim Planı ortaya atılmıştır. Buna göre; Filistin topraklarında %55'i İsrail, %45'i de Filistin kontrolünde iki devletin kurulması öngörülmüştür. Ayrıca Kudüs BM gözetimi altında corpus seperatum (bölünmüş) bir şehir olarak belirlenmiştir. Ancak 14 Mayıs 1948'de İsrail bağımsızlığını ilan etmiş, buna Mısır, Suriye, Ürdün ve Lübnan'ın karşılık vermesiyle de savaş başlamıştır. İsrail'in Batı Kudüs'ü başkenti ilan ettiği ve Doğu Kudüs'ün ise Ürdün'e özel yönetim statüsünde verildiği bu ilk Arap İsrail savaşına ilişkin 1949'da ateşkes sağlandığında (Hasgüler ve Uludağ, 2007: 181-185), İsrail'in taksim planında öngörülenden daha fazla toprağı ele geçirerek payını %78'e kadar çıkardığı görülmektedir (Garaudy, 2011: 459).

1967'deki Altın Gün Savaşı'nda İsrail; Suriye, Mısır ve Ürdün'e karşı üstünlük kurmasının neticesinde Suriye'den Golan Tepelerini, Mısır'dan Sina'yı, Ürdün kontrolündeki Doğu Kudüs'ü ve Batı Şeria'yı işgal etmiştir. Bu savaşla İsrail, hem askeri üstünlüğünü kanıtlamış hem de dünyadaki gelişmiş bölgelerden bile İsrail'e göçleri artırmıştır. Daha önemlisi bu savaşla İsrail bundan sonraki süreçte işgalci pozisyonundan uzaklaşmama özgüveni edinmiştir. Bu savaştan günümüze İsrail ile kurulacak Filistin devleti arasındaki sınırlar için Altı Gün Savaşı'nın hemen öncesindeki sınırların Arap devletleri ve İİT tarafından referans alındığı söylenebilir (Ulutaş, vd., 2012: 26). Altı Gün Savaşı'ndan sonra BMGK, 22 Kasım 1967 tarihli 242 sayılı kararı alarak, İsrail'in bu savaşta işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesini istemiş olması, Filistin topraklarının işgal altında olduğunu tasdiklemesi anlamına da gelmektedir (UN, 2018a).

22 Ağustos 1969'da, Mescidi Aksa'da Hz. Ömer'in yaptırdığı Kible Mescidi'nin Avustralyalı Yahudi Dennis Michael Rohan tarafından kundaklanması hadisesi yaşanmıştır. Yangında Selahaddin Minberi ve

⁵ BM içinde Kudüs'e ilişkin çok sayıda karar alınmıştır. Bunlar genellikle İsrail'in işgal ettiği topraklar nedeniyle kınandığı ve geri çekilmesini istendiği kararlar olmuştur. Bu kararlardan başlıcaları şu şekilde sıralanabilir: 29 Kasım 1947 tarihli 181 (II) sayılı BM Genel Kurul kararı, 11 Aralık 1948 tarihli 194 (III) sayılı BM Genel Kurul kararı, 9 Aralık 1949 tarihli 303 sayılı BM Genel Kurul kararı, 4 Temmuz 1967 tarihli 2253 sayılı BM Genel Kurul kararı, 1968 tarihli 252 sayılı BMGK kararı, 30 Haziran 1980 tarihli 476 sayılı BMGK kararı, 20 Ağustos 1980 tarihli 478 sayılı BMGK kararı, 19 Aralık 1983 tarihli 38/180 sayılı BM Genel Kurul kararı, 12 Ekim 1990 tarihli 672 sayılı BMGK kararı, 21 Aralık 2017 tarihli 10/22 sayılı BM Genel Kurul kararı (BBC, 2017a; UN, 2018b).

güney duvarı yanmıştır. Tabii bu olay, daha sonrasında günümüzde İslam İşbirliği Teşkilatı olarak bilinen örgütlenmenin ortaya çıkmasında temel etken olmuştur (Ataman ve Gökşen, 2014: 9).

1978'deki Camp David Antlaşması'na giden süreçte Mısır, İsrail'i ve dolayısıyla İsrail'in Kudüs'teki hâkimiyetini tanıyan ilk Arap devleti olmuştur. Bilindiği üzere 1973 Yom-Kippur Savaşı sonrasında ABD, Arap-İsrail kalıcı barışını sağlamak için çabalarını 1977'de artırmıştı. ABD Başkanı Carter ve onun görevlendirdiği Dışişleri Bakanı Henry Kissenger'ın mekik diplomasisi yürüterek başlattığı arabuluculuk çabaları Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında 1978 Eylülünde Camp David Antlaşması ile sonuçlanmıştır (Arı, 2004: 406; Balcı, 2010: 117). Bu antlaşmayla Sina yarımadasını geri alan ve ABD'den dış yardım almaya başlayan Mısır, karşılığında İsrail'in güvenliğine odaklanan bölgesel revizyona tabi kılınmıştır (Ulutaş, vd., 2012: 27).

1980'de İsrail parlamentosu (Knesset), kabul ettiği "temel yasa" ile Kudüs'ü birleşik olarak (doğu-batı) İsrail'in başkenti olarak ilan etmiştir. BMGK ise 20 Ağustos 1980 tarihli 478 sayılı kararı alarak, İsrail'in tek taraflı girişimini kınadığını ve bu tek taraflı eylemi tanımadığını deklare etmiştir. Ayrıca buraya diplomatik misyon göndermiş olan ülke varsa da geri çekmesini talep etmiştir (Resolution 478, 1980).

1987'den 1993'deki Oslo Anlaşması'na kadar geçen sürede I. İntifada gerçekleşmiştir. I. İntifada⁶, 9 Aralık 1987'de İsrail'e ait askeri aracın Gazze'de 4 Filistinlinin ölümüyle sonuçlanan kazayı protesto etmek için bir Filistinli gencin İsrail askeri devriyelerine taşlı saldırısı sonucu öldürülmesi ile patlak vermiş ve sonrasında yüzlerce Filistinli benzer eyleme başlamıştır. İntifada denilen bu ayaklanma adeta tarihin önemli askeri güçlerinden birisi olan Tsahal'a karşı Filistinli gençlerin 'Hz. Davud ile Celut' arasındaki mücadeleyi anımsatırcasına yalnızca taşlarla saldırısından öte bir şey değildir ancak İsrail'i hiç ummadığı kadar zorlayan bir durum oluşturmuştur (Turan, 2002: 195-196).

13 Eylül 1993'te Oslo Anlaşması'nda Kudüs'ün nihai statüsünün, barış görüşmelerinin daha sonraki süreçlerinde ele alınması kararlaştırılmıştır. Oslo Anlaşması kapsamındaki İsrail-Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Prensipler Deklarasyonu ile FKÖ⁷, İsrail'in sınırları içinde güvenli bir şekilde

⁶ El-Aksa intifadası olarak da bilinen II. İntifada ise 28 Eylül 2000'de Ariel Şaron'un 1000 asker eşliğinde Mescidi Aksa'ya girmesiyle meydana gelmiş ve sadece 2002 yılına kadar geçen sürede %25'i 18 yaşın altında olmak üzere yaklaşık 1000 Filistinli öldürülmüştür (Arı, 2004: 753-754).

⁷ 15 Kasım 1988'de FKÖ, Cezayir'de başkenti Kudüs-i Şerif olan Filistin devletinin kurulduğunu deklare ederken, BM de 2012 yılında Filistin'e gözlemci üye statüsü vermiştir. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu pek çok ülke Filistin'i tanımakla beraber İsrail işgali altındaki topraklar sorunu devam etmektedir (Uzer, 2017: 148-149). 23 Aralık 2016 tarihli BMGK'nin 2334 sayılı kararı, taraflar arasında görüşmeler aracılığıyla kabul edilenler hariç, 4 Haziran 1967 tarihli sınırları tanımayacağını belirtirken, diğer pek çok kararında olduğu gibi İsrail'in işgalci pozisyonunu ifşa etmiştir (Canan, 2017: 5).

varlığını sürdürmesi hakkını tanımıştır. İsrail ise FKÖ'yü Filistin halkının meşru temsilcisi olarak tanıdığını açıklamış ve Gazze Şeridi⁸ ve Eriha'dan çekilmeyi taahhüt etmiştir. Bu barış ortamında 1994'te İsrail Ürdün ile barış anlaşması imzalamış ve böylece Ürdün İsrail'i tanıyan ikinci Arap devleti konumu kazanmıştır. Bölgedeki barış havası, toprak verilerek barışa yanaşılmasına karşı çıkan aşırı sağcı grupların tepkisini çekmesi ve bunun sonucunda 1995'de İsrail-Filistin Geçici Antlaşması'nı imzalayan İsrail Başbakanı İzhak Rabin'in köktenci Yahudi tarafından öldürülmesiyle bozulmuştur (Balci, 2010: 123-124; Ulutaş, vd., 2012: 27-28).

Bundan sonraki süreçte Yahudi lobilerinin de etkisiyle ABD büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınması için bir Kudüs büyükelçilik yasası teklifi 23-24 Ekim 1995'te hem Temsilciler Meclisi ve hem de Senatodan geçmiştir. 8 Kasım 1995'de Kongre'de son halini alan bu yasanın ikinci bölümünün dikkat çeken maddeleri şu şekildedir (Jerusalem Embassy Act of 1995):

- Her egemen ulusun uluslararası hukuk çerçevesinde kendi başkentini belirleyebileceği (m.1),
- Kudüs'ün 1950'den beri İsrail'in başkenti olduğu (m.2),
- Kudüs'ün İsrail'in Devlet Başkanlığı, Parlamentosu, Yüksek Mahkemesi gibi pek çok bakanlık ve kurumunun yer aldığı bir şehir olduğu (m.3),
- Altı Gün Savaşı'nda Kudüs'ün yeniden birleştiği (m.6),
- 1995 Martında Dışişleri Bakanı Warren Christopher'a 93 Senatörün imzasıyla ABD büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınmasına ilişkin mektup gönderildiği (m.13),
- Benzer girişimin 1993 Haziranında 257 Temsilciler Meclisi üyesince söz konusu taşınmanın 1999'dan daha geriye bırakılmamasına ilişkin mektup gönderildiği (m.14),
- İsrail'in 1996'da Kral Davud'un Kudüs'e girişinin üç bininci yılını kutlayacağı belirtilmiştir (m.17).

Söz konusu yasanın üçüncü bölümünde Kudüs'ün İsrail'in başkenti olması ve ABD büyükelçiliğinin taşınma işleminin de 31 Mayıs 1999'dan daha geç bir tarihe bırakılmaması öngörülmüştür (Jerusalem Embassy Act of 1995). Tabii bu yasanın bölgedeki Filistinlileri tamamen dışladığı, dikkate alınmadığı aşikârdır. Bu yasanın Clinton, Bush ve Obama tarafından altı ayda bir imzalanmayarak askıya alınması sağlanmıştır. 2016'da göreve başlayan Trump'ın, 2017 Haziranında önüne ilk geldiğinde "barış görüşmelerine devam edilmesi ve ABD'nin ulusal güvenlik çıkarlarının korunabilmesi için

⁸ Rabin'in öldürülmesinden sonra ABD arabuluculuğunda iki taraf arasındaki görüşmeler, 1997'de El-Halil Anlaşması, 1998'de Wye River Memorandumu ve 2000'de Camp David görüşmeleri ile sürdürülmeye çalışılsa da özellikle Kudüs konusu görüşmelerin tıkanmasında etkili olmuştur. 2008 Aralık ayında İsrail'in Gazze saldırısı hem barış görüşmelerine derin bir darbe indirmiştir hem de Türkiye'nin arabuluculuğu üstlendiği İsrail-Suriye görüşmelerini durdurmuştur (Ulutaş, vd, 2012: 27-28).

şimdilik askıya alındığı” belirtilmiştir (Habertürk, 2017b). Ancak Trump, önüne ikinci kez geldiği tarih olan 6 Aralık 2017’de, ABD’nin Tel-Aviv’deki büyükelçiliğinin Kudüs’e taşınmasını öngören ve Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıyan yasayı imzalamıştır. Şüphesiz bu karar; Yahudilerin Hanuka bayramında alınması (Borisova, 2018), Kudüs’ün Osmanlılardan İngilizlere geçtiği tarihe denk gelmesi, Balfour Deklarasyonu’nun 100. yılı, İsrail’in Doğu Kudüs’ü işgal edişinin 50. yılı olması gibi sembolik öneminin (Tomar, 2017) ötesinde daha derin nedenlere dayanmaktadır.

2. Trump’ın Kudüs Kararının Nedenleri

2.1. Evanjelizmin ve Diğer Grupların Etkisi

2.1.1. Evanjelizmin Rolü

Evanjelizmin, genel bir ifadeyle Protestanların liberal olanları hariç diğerlerine karşılık geldiği söylenebilir. Molly Worthen’e göre; kökleri 16. yüzyıl reform hareketine dayanan Evanjelizm, Hz. İsa’yı daha çok “ahlaki bir örnek” olarak gören liberal Protestanlardan farklı olarak Hz. İsa’yı “kurtuluşa giden tek yol” olarak görmektedir. Yine ona göre, daha çok beyaz Protestanların kültürel üstünlüğünü vurgulayan ve eşcinselliğe karşı duran Evanjelistler, daha önceleri George W. Bush ve Ronald Regan’ı desteklemelerine rağmen karşılığını göremediklerini düşünmüşler ancak 2016 ABD başkanlık seçimlerinde Trump’a %81 oy vererek bu akışın değişebileceğine inanmışlardır. Öyle ki Trump’ın Başkan olduktan sonra İsrail’e verdiği destek, “ABD’nin statüsünü geri alma” eğilimi, kabine yapılanması ve son Kudüs kararı gibi adımları bu konuda Evanjelistlerin yanılmadıklarının işareti olarak değerlendirilebilir (Worthen, 2018).

Dünyada 550 milyon Evanjeliğin 90-100 milyonunun ABD’de yaşadığı tahmin edilmektedir. Evanjelistlerin, Ortadoğu’yu yeni dünyanın kapısı olarak gördükleri ve bu bağlamda bölgeyi şekillendirmeye Arap isyanları çerçevesinde yeniden başladıkları öne sürülmektedir (Fikriyat, 2018). Bu durum son dönemlerde ABD stratejisinin; siyasi, ekonomik ve hatta ilahi temele dayandırılmasıyla da örtüşmektedir. Bunlar içinde öne çıkan ilahi temel ise, Judeo-Hıristiyan yani Evanjelist-Kabalist (Yahudi mistisizmi) şekle indirgenen Kitab-ı Mukaddes’e uzanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında “kutsal kitaba yönelmek” anlamına gelen Evanjelizmin, ABD dış politikasında şekillendirici unsura haiz olduğunu görmek gerekir (Kurtoglu, 2010: 15-16).

Evanjelizm, Kitab-ı Mukaddes’te kıyametin (Apocalyps) kopmasının işareti olan Armegeddon Savaşı’nın evvelinde “ruhsal olarak yeniden doğan Hristiyanları” betimlemektedir. Armegeddon Savaşı’nın yaşanacağı yerin ise Ortadoğu daha spesifik olarak ise İsrail’in Megiddo vadisi olduğu iddia edilmektedir. Evanjelizmin simgesi durumundaki Yuhanna İncilinin son bölümü de zaten Apocalyps’e (Kıyamet) yani Armegeddon ve son savaş bölümüne ayrılmış durumdadır. Kurtoglu’na (2010: 16-17) göre bu şekilde;

tıpkı Hitler'in Aryenizm'inde, Haçlıların kutsal Kudüs'ü kurtarma misyonunda ve İskender'in Helenizm'inde olduğu gibi Ortadoğu'da çıkarılmak istenen savaşın okült ve mistik zemini oluşturulmaktadır.

Evanjelliklere göre, ilk insandan bu yana Tanrı yedi dönem yaratmıştır ki bunların ilk altısı yaşanmış ve geride kalmıştır. Yeryüzü cenneti/milenyum denilen yedincisi gelmek üzeredir. Dünyanın sonu geldiğinde yaşanacak olan büyük kıyamet savaşı (Armeddon) döneminde Tanrı tarafından seçilmiş bir topluluk olan Yahudiler, başkenti Kudüs olan ve Süleyman mabedini yeniden inşa edeceği İsrail'de yaşamalıdır. Bu esnada "barış yapıcı" rolünde Deccal ortaya çıkacak, ancak akabinde İsa Mesih'in gelmesiyle yenilgiye uğrayacaktır. Yenilgiye uğrayacak kâfirler arasında Yahudiler de zikredilmektedir. Ancak burada Hz. İsa'nın Yahudilere Hristiyanlığa dönmelerini emredeceği, kabul etmeyenlerin yok edileceği inancını taşıdıkları belirtilmelidir. Armeddon Savaşı'ndan zaferle ayrılan Hz. İsa ve etrafındaki iyiler için yeni dünya düzeni ile beraber bin yıl olarak da bilinen milenyum ya da son döneme girilmiş olacaktır. Dolayısıyla Evanjellikler için Kudüs kararı, hem milenyum ulaşmada ara aşama olan tüm Yahudilerin (Filistin toprakları üzerinde) İsrail'de toplanmalarının hem de Mescidi Aksa ve çevresinin yıkılıp yerine Süleyman mabedinin yeniden yapılmasının ardından İsa Mesih'in gelmesinin sağlanması anlamı taşır (Hıdır, 2017).

Daha önce değinildiği üzere birisi semavi diğeri de yeryüzünde iki Kudüs bulunduğu inancı taşıyan Yahudiler için Hz. İsa'nın mı yoksa başka bir kurtarıcının mı geleceği tartışmalı⁹ olsa da Süleyman mabedinin bir an önce yeniden inşa edilmesi gerekmektedir ki bu adeta ontolojik bir güvenlik sorunu haline almıştır. Bu yüzden söz konusu mabedin yapılması hatta Armeddon Savaşı'na kadar kısımda Yahudilerin ve Evanjelliklerin örtüştüğü görülmektedir. Armeddon sonrası Evanjelliklerin Yahudiler aleyhine görülebilecek bakış açısı ise Yahudiler için "yeter ki o gün gelsin de çaresine o zaman bakarız" anlayışını barındırdığı söylenebilir (Hıdır, 2017).

⁹ Hristiyanlar, Meryem'in oğlu İsa'nın dünyada yarım kalan vazifesini tamamlamak üzere döneceğine (ric'at'ine) inanırlarken, Yahudiler Mesih olarak yeni bir şahsın geleceğine inanırlar. Yahudilere göre; İsa, İsrailoğullarına gönderilen bir peygamber olduğunu söylemesine rağmen, Yahudileri esaretten kurtarıp mabedin yeniden yapılması yönünde çaba göstermemiş, sevgi ve adalet gibi konulara eğilmiştir. Bu ise onlarda başka bir kurtarıcıyı beklemeye itmiştir. Yahudilere göre, önce Yusuf'un oğlu Mesih, sonra ise gerçek Mesih olarak gördükleri Davud'un oğlu Mesih gelecektir. İslam inancında ise Hz. İsa'nın Yahudiler tarafından çarmıha gerilmediği, Allah'ın onu kendi katına yükselttiği (ref' ettiği) konusunda netlik varken, onun beden mi yoksa ruhla mı ya da ölümü yoksa diri mi yükseltildiği konusu müphem kalmıştır (Fıçlalı, 1981: 181-184). Hristiyanlıktan farklı olarak İslam'da, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olmadığı, diğer peygamber gibi kul ve peygamber olduğu vurgulanır. Sahih hadislerde; kıyametten önce yeryüzüne incek olan Hz. İsa'nın Mehdi ve Deccal'in bulunacağı bir zaman ve mekânda bir süre kalacağı, burada son peygamber Hz. Muhammed'e bağlılığını dile getirip İslam'a davette bulunacağı ve daha sonra vefat edeceği belirtilmektedir (Hatipoğlu, 2016).

2.1.2. Diğer Grupların Etkisi

Evanjelicilerin yanı sıra Evanjelicilerle benzer hedeflerle hareket eden ve bu kararın verilmesinde söz sahibi sayılabilecek belli kesimlerden de söz etmek gerekir. Neo-conlar (Yeni Muhafazakârlar), Siyonist Yahudiler ve başta AIPAC olmak üzere Yahudi Lobisinin söz konusu kararda etkisi olduğu söylenebilir.

İsrail'i ve kendilerini iyi taraf olarak görerek dış politikada aktif siyaset izlemeye yönelen ve bu uğurda Armegeddon'u çıkarma çabaları, ABD'de son dönemde sadece Evanjelic tabanın değil aynı zamanda Neo-con bürokratların da hedefi olarak ön plana çıkmaktadır. Temelde İsrail'in çıkarlarını koruma amacıyla kurulduğu öne sürülen FDD (Foundation for Defence of Democracies) aracılığıyla faaliyetlerini yürüten ve ABD'nin 2003 Martındaki Irak işgalinde oynadıkları "savaşçı ve şahin" rolleriyle tanınan Neo-conların¹⁰, başlarda izledikleri "dışarda demokrasiyi geliştirme" misyonunu terk ettikleri görülmektedir. Tıpkı Evanjelicler gibi Neo-conlar için de Trump'ın başkan olması yönetimde söz sahibi olmalarının önünü açmış olacak ki CIA Başkanlığına Gina Haspel'in Dışişleri Bakanlığına da Mike Pompeo'nun atanması FDD merkezinde büyük sevinçle karşılanmıştır (Turgut, 2018a).

Bush yönetiminde; Başkan Özel Danışmanı Elliott Abrams, Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Armitage, ABD'nin BM Daimi Temsilcisi John Bolton gibi Yeni Muhafazakâr isimlerin yer aldığı görülmüştür (Khong, 2016: 316). Trump yönetiminde de dolaylı ve doğrudan etki sahibi olan Yeni Muhafazakârların olduğu görülmektedir. Bu isimler arasında; eski Türkiye Büyükelçisi Eric Edelman, Frank Gaffney, eski danışman Sebastian Gorka, eski başstratejist Steve Bannon, Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton ve Netanyahu'nun arkadaşı ve Trump'ın seçim finansörlerinden milyarder Sheldon Adelson sayılabilir (Turgut, 2018a). ABD'de kumarhaneler zinciri

¹⁰ İlk neslini (1970'ler) Irving Kristol, Jeane Kirkpatrick, Midge Decter ve Norman Podheretz'in ikinci neslini (1980'ler) ise William Kristol, Robert Kagan, Charles Krauthammer, Daniel Pipes, Francis Fukuyama, Paul Wolfowitz, Elliott Abrams, Joshua Muravcik'in oluşturduğu Yeni muhafazakârlar, The Weekly Standard ve The National Interest isimli dergiler aracılığıyla görüşlerini paylaşmışlardır. "ABD'nin, hedefleri için güç kullanmada istekli olması; uluslararası hukuk ve kurumlara güvensizlik; ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri hâkimiyetine dayalı üstünlüğünü muhafaza etme; uluslararası alanda iyi ve şer güçler arasında ahlaki açıdan ayırım yapılması" şeklinde dört temel ilkedeki hareket ederler. Gerek bu fikirlerin gerekse de diğer faktörlerin (11 Eylül terör saldırıları, Saddam Hüseyin'in kitle imha silahları (KİS) programını durdurma, Ortadoğu'da demokrasiyi yaygınlaştırma, petrol kaynaklarına ulaşabilme, İsrail lobisi ve bölgede ABD'nin güvenlik kaynağı olarak Irak'ın yerine Suudi Arabistan'ın geçmesi) ABD'nin Irak işgalinde etkili olduğu öne sürülmektedir. Khong (2016: 309-325) ise söz konusu işgalde 4 nedenin varlığını yeterli görür. Bunlar; "11 Eylül saldırıları, yeni muhafazakâr fikirlerin sakinlik dönemlerinde stratejik olarak yerleşmiş olması, operasyonun askeri açıdan çok kolay olacağına düşünülmesi ve %1 doktrini (Saddam'ın KİS konusunda el-Kaide'yle bağlantısının olması düşük bir olasılık olsa bile ABD'nin onu kesin bir gerçek olarak ele alması gerektiğine duyulan inanç)".

patronu Adelson'ın Trump'ın seçim kampanyasına 20 milyon Dolar yatırmasına karşılık ondan Kudüs'ü başkent olarak tanıyacağına ilişkin söz aldığı iddia edilmektedir (CNN Türk, 2017).

Öteden beri ABD'nin İsrail desteği Ataman'a¹¹ (2006: 427-428) göre birisi Hıristiyan diğeri ise Yahudi inancına dayalı iki temel ilkeye dayanır. Bunlardan birincisi, Yahudilerin kutsal topraklarda bir araya gelmesini sağlayarak İsa Mesih'in dönüşünü hızlandırmak isteyen Evanjelikler gibi Hristiyan fundamentalistlerdir. İkincisi ise İsrail'in "kutsal ırkçılığının" temelini teşkil eden Siyonizm'dir. Bu Siyonizm; "Tanrı'nın seçilmiş kullarının vaat edilen bir toprak parçası üzerinde kuracakları devletle dünyada hâkim güç haline gelerek gezegen sathında her türlü tasarruf hakkına sahip olduğu, diğer toplulukların ise bunlara ancak Yahudilere hizmet etmekle yükümlü olduklarını varsayan siyasal-dinsel bir anlayış" ifade eder. Batuk ve Mert'e göre ise Siyonizm, "Tanrı'nın Mesih'ini ve sürgününün bitmesinin işaretini bekleyen diasporadaki Yahudilere Tanrının vaadini Tanrı olmaksızın gerçekleştirebileceklerini göstermeyi" amaçlamıştır. Bunun için hareketlerinin adı olarak hem Kudüs'ün sembolik hem de tapınak tepesinin ismi olan Si(y)on'u (yeryüzündeki en kutsal toprak parçası) seçmeleriyle, Kudüs ile Siyonizm arasında bağlantı da kurulmuştur (2017: 138).

Siyonist Yahudiler, İsrail'in kurulması sürecinde olduğu gibi İsrail'in kurulmasından sonra da etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Ana amaçları aliya olan Avrupa'daki Siyonistlerden farklı olarak, ABD'deki Siyonistler, Filistin'e göç etmeden Filistin topraklarında Yahudi devletinin kurulması ve sonrasında varlığını güçlü bir şekilde sürdürebilmesi için her türlü desteği vermeyi amaçlamışlardır ki buna bu yüzden "siyon'suz Siyonizm" de denmektedir. Ulutaş, vd. (2012: 184) de belirttikleri üzere; "Siyonizm'in ABD siyasetinde güç kazanmasının önemli nedenlerinden biri de ABD'de yaygın olan Evanjelizmin ve Protestanlığın çeşitli kollarının Siyon hareketine dini olarak bağlı olmalarıdır. İsrail Lobisinde de oldukça etkin konumda olan Yeni Muhafazakâr Hıristiyanlar, İsrail'in desteklenmesine ABD'deki Yahudilerden çok daha etkin şekilde destek vermiştir". Bu açıklama da göstermektedir ki Siyonizm'in, Evanjelizmin, Yeni Muhafazakârların ve Yahudi Lobisinin İsrail lehine olacak şekilde ortak amaçta buluştukları görülmektedir. Bu ise söz konusu kararın arka planındaki gerekçelerin bir kısmını açıklayıcı mahiyettedir.

Burada yukarıda ismi geçen İsrail Lobisine de kısaca değinmek yerinde olacaktır. Öyle ki ABD içinde Siyonist gündemle doğrudan ABD karar alıcıları üzerinde etkinlik kurmaya çalışan ve İsrail'in varlığı ve güvenliği için faaliyetler yürüten bir İsrail Lobisi vardır. AIPAC, AJC, ADL ve ZOA gibi örgütler bu lobinin merkezinde yer alır. 1951'de 14 Siyonist grubun bir

¹¹ Yine Ataman'a (2006: 415) göre, "topraksız bir halkın halksız bir toprağı elde etme arayışı" olarak gördükleri İsrail'in kurulmasına öteden beri destek veren başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batılı devletler, kendi halklarının İsrail'e destek vermelerini sağlamak için Exodus (Hicret) romanı/filmi gibi enstrümanlar kullanabilmişlerdir.

araya gelmesiyle oluşan AIPAC (American Israel Public Affairs Committee), ABD nüfusunun sadece %2'sini oluşturmasına rağmen ekonomik yönden çok güçlü olduğu için bu ülkedeki en önemli çıkar grubu olarak görülmektedir (Ulutaş, vd, 2012: 185-187). Trump, Regan döneminin sloganı olarak bilinen "ABD'yi yeniden büyük yapalım" sloganıyla 8 Kasım 2016'da ABD'nin 45. başkanı olurken, AIPAC dâhil pek çok yerde 1995 tarihli yasayı imzalayacağını sözünü vermiştir. Pentagon'un destek vermediği Kudüs kararının en büyük destekçilerinden birisi AIPAC olmuştur. AIPAC denildiği zaman akla ilk gelen kişi Sheldon Adelson olsa da Naomi Lauter'ın bu örgütün daha etkili bir ismi olduğu öne sürülmektedir. Bu örgütün kurulmasını öneren kişi olan Lauter, AIPAC'in dünya enerji kaynaklarını yönetmesini, böylece İsrail'in bölgedeki hâkimiyetinin pekişeceğini savunan bir isim olarak öne çıkmıştır. AIPAC'i büyüten ve en önemli lobi haline getiren Lauter'ın sağlığında Trump'ın başkan seçilmesiyle kendi ekibinden kişileri, Beyaz Saray'da kilit görevlere getirdiği iddia edilmektedir (Diler, 2017a). Trump'ın ise bu tür güçlü lobi desteğini, hem finansman desteği hem de seçim yatırımı olarak tercih ettiği söylenebilir.

2.2.Trump'ın Liderlik Profili, Ekibi ve Amerikan İç Politikasındaki Gelişmeler

2.2.1. Trump'ın Kişiliği ve Liderlik Profili

Trump, ABD'nin 45. Başkanı olarak seçildiğinde onun kişiliğine yönelik çok sayıda analiz yapılmıştır. Bu analizlerde daha çok Trump'ın, Dünyanın 324. zengin işadamı olması, ABD tarihinin en yaşlı (70) başkanı olması, eski TV şovmeni olması, 40 yıldır iş hayatında olmasına rağmen siyasi tecrübesinin bulunmaması gibi daha önceki başkanlardan ayrılan yönleri üzerinde durulmuştur. Onun biyografisini çalışanların, Trump için "agresif, tutarsız, ilkesiz, materyalist, kibirli, kurnaz, disiplinsiz, birdenbire parlayan ve karizmatik" ifadelerini kullandıkları görülmektedir (Euronews, 2016). Liderlerin "aktaran figür" haline gelebildiklerini belirten Vamık Volkan ise liderin şahsiyetinin halkta doğrudan karşılık bulduğunu hatırlatmaktadır. Trump'ın arzu ettiğinin "Amerikalılar dışındakilerin giremediği, beyazlara ait eski Amerika" olduğunu vurgulayan Volkan, bunun bir hayalden ibaret olduğu fikrini taşır. Volkan'a göre; Trump'ın bir göçmenle evli olmakla birlikte Latinler, göçmenler, Müslümanlar için ötekileştirici ifadeler kullanan, empati yoksunu ve güç, başarı ve güzellik dışında pek fazla bir şeyi önemsemeyen Trump'ın bu abartılı halleri, onu bazı kesimlerin gözünde popülerleştirmiştir (aktaran Sabah, 2018).

Trump'ın 1995 tarihli yasayı 6 Aralık'ta imzalaması, her şeyden önce bir seçim ve karar olduğu vurgulanmalıdır. Bu bağlamda bu kararlar Trump'ın, daha önceki liderlerden farklı olduğunu, onların yapamadığını kendisinin yaptığını ve seçim döneminde verdiği sözleri tuttuğunu kamuoyuna gösterme arayışı içinde olduğuna ilişkin basit bir çıkarsama yapılabilir

(Salcı, 2018). Ancak bu karar, yapılan bir kamuoyu (Brookings'ın) araştırmasına göre Amerikan kamuoyunun %63'ünün onaylamadığı bir karar olması ulusal morale etkisi ve rasyonelliği açısından sorgulanmaya açıktır. Bu kararı Trump, "icraatçı başkan" olma hevesinin yanı sıra eğer kendi Cumhuriyetçi tabanını güçlendirme isteğine ilişkin bir adım olarak düşünmüşse, Cumhuriyetçilerin bile kendi aralarında bölünmüş olduğu bu durumda çok isabet sağlayamadığı anlamına gelir. Yine Trump'ın yanlış yönlendirildiği, öngöründen yoksun olduğu ve bilgisiz olduğu iddiaları da bu kararın gerekçesini araştıranlarca öne çıkarılmaktadır (Habertürk, 2017a).

Bu konu tartışmaya açık olsa da biz burada Sidney Verba'nın kişisel özelliklerin etkisine ilişkin analizini hatırlatmanın yararlı olabileceği kanısındayız. Verba'ya (1969; aktaran Arı, 2001: 129) göre; karar vericinin önüne gelen olay hakkında bilgisi ne denli azsa kişisel özelliklerinin etkisi o kadar fazla olacaktır. Buradan hareketle iddia edildiği gibi bilgisiz olduğu referans alınacak olursa Trump'ın kişisel özelliklerin bu kararda etkisinin bir hayli fazla olduğu sonucu çıkartılabilecektir.

Son dönemde *Ateş ve Öfke (Fire and Fury)* isimli kitapla ünlenen Michael Wolff, "*Trump, Ortadoğu konusunda pek de iyi sevgilere sahip değil. Bölgeye dair, üç danışmanın görüşlerini temel alan son derece sığ bir bakış açısı var*" demiştir (aktaran Knipp, 2018). ABD eski Dışişleri Bakanı Tillerson ise katıldığı Virginia Askeri Enstitüsü'ndeki etkinlikte; "*Eğer liderlerimiz, gerçeği saklamaya çalışırsa ya da biz, halk olarak artık gerçeklere dayanmayan alternatif gerçekleri kabul edersek, o zaman ABD vatandaşları olarak özgürlüğümüzden vazgeçme yoluna gireriz*" demiştir (aktaran Harris, 2018).

Trump, özellikle Obama'dan farklı siyaset izlediğini göstermek için ObamaCare'i devre dışı bırakırken, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'ndan (NAFTA) ve Trans-Pasifik Ortaklığı'ndan (TPP) geri çekildiğini açıklamıştır. Üstelik dönemin ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson'ın ve Savunma Bakanı James (Jim) Mattis'in Kudüs kararını almamasına ilişkin telkinlerine rağmen Trump bunu gerçekleştirmiştir (Cherkaoui, 2017: 4).

Trump, daha 2017 Aralık ayında ABD'nin ulusal güvenlik stratejisini açıkladığında bu tür adımlar atacağını ve dolayısıyla uluslararası barış ve istikrarı tehdit edici girişimlerde bulunacağını işaretlerini vermiştir. Öyle ki söz konusu ulusal güvenlik belgesiyle dış politikada "önce Amerika" retorisiyle güç ve çıkara önem vereceğini, serbest ve çok taraflı anlaşmalar yerine iki taraflı ticari ilişkileri geliştirmeyi ve gerektiğinde de korumacılığı tercih edeceğini, yabancı ve göçmen karşıtı politikalar izleyeceğini belli etmiştir. Bunun yanı sıra özellikle İsrail-Filistin sorununda selefi Obama'dan tezat şekilde, İsrail'in, Filistinlilerin İsrail devleti içinde asimile olmalarını sağlayıcı tek devletli çözüm denemelerine ve bu bağlamda Yahudi yerleşim

alanlarını genişletici politikalarına destek vermiştir. Son Kudüs kararı ise bu açıdan fazla sürpriz olmamıştır (Oğuzlu, 2018).

2.2.2. Başkanın Yakın Ekibinin Tarafgir Kişilerden Oluşması

ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence ve Dışişleri Bakanı Mike Pompeo Evanjelisttir. Ayrıca, İsrail Büyükelçiliğine atanan David Friedman, damadı ve başdanışmanı Jared Kushner ve uluslararası barış görüşmelerinden sorumlu özel temsilci olan Jason Greenblatt Yahudi kökenlidir. Bu ise başkanın yakın ekibinin önemli bir sorunda tarafgir pozisyonda yer alanlardan oluştuğunu göstermektedir (NTV, 2017). Bu ekip içinde Kudüs kararında en etkin olanlar şüphesiz Pence ve Kushner'dır.

Trump'ın almış olduğu kararda oldukça belirgin rolü olan Evanjelizmin, Trump'ın ekibinde en önemli temsilcisi Başkan Yardımcısı Mike Pence'dir. Evanjelistler, her ne kadar Trump'ı, Eski Ahit'te geçen MÖ 6. yüzyılda Babil'i fethedip İsrailoğullarının sürgününe son vererek Kudüs'e dönmelerini sağlayan Pers Kralı Cyrus'a (Kiros) benzetseler de (Oruç, 2018), Trump'ın görevinden azledilmesi durumunda yerine Pence'in geçeceğine ilişkin ciddi iddialar ortaya atılmaktadır. Bu yüzden ki Michael D'Antonio ve Peter Eisner gibi isimlerce, Trump "gölge başkan" konumunda görülmektedir. Pence'in başkanlık görevine gelmesi halinde ise ABD'nin bir din devletine dönüşeceği ve Trump'ı mumla aratacağı yine iddialar arasındadır (Akşam, 2018b).

Daha önce diplomatik deneyime sahip olmamakla birlikte Trump'ın seçilmesiyle başdanışmanlık görevine getirilen Kushner, New York'un ileri gelen Yahudi ailelerinden birisine mensuptur. Babası Charles Kushner'ın, Nazi soykırımından kaçmayı başarabilmiş bir ailenin çocuğu olduğu ve yine Charles'ın Natanyahu'nun seçim finansörlerinden olduğu hatta aile dostu olduğu öne sürülmektedir (NTV, 2017). Kushner, seçim döneminde her iki adaya da destek veren AIPAC'ın en güçlü üyelerinden birisidir. Clinton da başa gelseydi o dönem Trump'la araları bozuk olan Kushner'ın yine Ortadoğu danışmanlığını üstleneceği iddia edilmektedir. Trump'ın seçilmesi Kushner'ı (arkasında güç AIPAC ile) ABD'nin Ortadoğu politikasını belirleyen neredeyse tek yetkili konumuna getirmiştir. Burada güdülen hedef ise Kudüs'ün başkent olarak tanınması ve bölgedeki dengelerin İsrail merkezli kurulmasının sağlanmasıdır (Diler, 2017c).

2.2.3. Yönetim İçinde Çatlak ve Flynn Soruşturması

Asıl hedef Trump'a ilişkin Rusya soruşturmasını yürütmek olmakla beraber eski FBI Başkanı ve özel savcı Robert Mueller'in, Trump'ın eski güvenlik danışmanı Michael Flynn üzerinden başlattığı soruşturma ciddi boyutlara yani Trump'a ulaşmadan bu yasanın imzalanması ile gündemin değiştirilmek istendiği öne sürülmektedir. Flynn'in, Trump'ın direktifleri

doğrultusunda Ruslarla temas kurmasıyla, Trump'ın istikametten çıkacağını öngören Pentagon'un, bunu engellemek için Robert Mueller'i (Eski ABD Başkanı Bill Clinton'ı Monica Lewinsky Skandalı'nda köşeye sıkıştıran kişiyi) devreye soktuğu iddia edilmektedir. Seçim döneminde Trump'ı desteklemiş olmakla birlikte artık onunla güç mücadelesine giren Pentagon, öncelikle Flynn'ı kısıpaca almıştır. Flynn'dan sonraki hedefler olarak Kushner, Jason Greenblatt, David M. Friedman ve en son olarak ise Trump belirlenmiştir. Flynn'ın itirafta bulunması, Trump ve ekibini bitirebilecek hamleyken Trump karşı bir hamle geliştirmiş, damadı Kushner'ı da yanına alarak Kudüs kararını açıklamıştır. Dolayısıyla bu olayın cereyan ettiği sırada Trump'ın karşısında Katolik-Pentagon kanadının bulunduğu görülmektedir. Bu kanatta özellikle ABD eski Dışışleri Bakanı John Kerry, Savunma Bakanı James Mattis, Dışışleri Bakanı Rex Tillerson ve Robert Mueller vardır. Bu kesimin özellikle dış politikada Kudüs kararına onay vermedikleri, İran'a yönelik askeri müdahale gibi İsrail'in kısıpırtıcı politikalarına kuşkuyla yaklaştıkları ve İsrail'in iki devletli çözüme yanaşması gerektiğini savundukları söylenebilir (Diler, 2017b ve 2017c).

Özellikle Savunma Bakanı Mattis ve Dışışleri Bakanı Tillerson ile Trump, Kushner ve arkasındaki Neo-con destekçiler arasındaki ayrışma bu karar sürecinde iyice gün yüzüne çıkmıştır. Trump'tan tamamen farklı olarak, Kuzey Kore konusunda müzakere kanallarının açık tutulmasını savunan, Rusya'ya karşı sert söylemler geliştirmeyi tercih eden, Katar'ı Amerikan'ın müttefiki gördükleri için ambargo uygulamasına karşı çıkan Mattis ve Tillerson adeta kendi sonlarını da hazırlamaktaydılar. Bunun yanı sıra kendisini adeta anti-Obamacı ilan eden Trump karşısında, Obama'nın dış politikada önemli bir başarısı olarak değerlendirdiği İran nükleer anlaşmasının sürdürülmesini savunan Tillerson'ın, Trump için "moron" ifadesini kullandığı ve pek çok büyükelçilik atamasında Trump'la ters düştüğü gözlenmiştir. Bunun üzerine Trump, twitter üzerinden 13 Mart 2018'de Tillerson'ın görevine son verdiğini açıklamıştır. Tillerson'ın yerine kendisiyle kişisel olarak daha iyi anlaşılan ve dış politikada tamamen başkana itaat edeceğini düşündüğü ve Neo-conların da destek verdiği Pompeo'yu atamıştır (Üstün, 2018).

Amerikan halkının, 6 Kasım 2018'de Senato'nun 35 üyesinin, Temsilciler Meclisi üyelerinin tümünü (435) ve 39 eyalet valisini seçeceği ara seçimlerin de Kudüs kararında etkili olduğu öne sürülebilir. Bu seçimlere giden süreçte Trump'ın Savunma Bakanı Mattis ve Adalet Bakanı Jeff Sessions ile yollarını ayırabileceği iddiaları konuşulurken, ara seçimlerde Temsilciler Meclisi'nde Demokratların üstünlüğü ele geçirmelerinin ardından Trump'ın isteği doğrultusunda 7 Kasım'da Sessions istifasını sunmuştur. Trump, özellikle 2017 Martında Rusya soruşturmasına bakan olarak müdahil olmak istemediğini açıklayan Sessions'un yerine Mueller'e karşı eleştirel pozisyonda olan Özel Kalem Müdürü Whitaker'ı geçici olarak atamıştır.

Trump'ın, Mueller ve onun bağlı olduğu Bakan Yardımcısı Rod Rosenstein'ı istediğinde görevden alabilecek olmasına karşın gelebilecek kamuoyu baskısının bunun önünde engel olduğu söylenebilir (Anadolu Ajansı, 2018a).

Söz konusu karar sadece Trump'ı değil aynı zamanda benzer dönemde üzerine rüşvet, yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma gibi suçlar isnat edilen ve halkın utanç yürüyüşü adı altında gösteriler düzenlediği İsrail Başbakanı Netenyahu'ya da bir çıkış yolu açtığı hatırlanmalıdır (Deutsche Welle, 2017).

2.3. Kudüs Özelinde ABD'nin Ortadoğu Politikasının Etkisi

2.3.1. Filistin'i Zoraki Bir Anlaşmaya Çekebilmek

Bu karar, İsrail'in Kudüs üzerindeki hâkimiyet iddiasını güçlendirme ve bölgedeki illegal faaliyetlerine meşruiyet¹² kazandırma aracı olarak görülebilir. Bu kararın amacı, Rashid Khalidi'nin ifadesiyle "İsrail'in 1967'deki işgalinin meşru sayılması" (Business HT, 2017) ve İsrail'in gayri meşru faaliyetlerinin desteklenmesidir. Nitekim bu kararlar, İsrail'in, Filistinlilere yönelik saldırılarının, İsrail'in yerleşim birimlerini genişletici adımlarının ve Filistinlilere idam cezası getirme gibi uygulamaların artması arasında bir korelasyon kurabilmek mümkündür (Anadolu Ajansı, 2018b). Bu uygulamalar içinde en dikkat çekenlerden bir tanesi "Yahudi ulus devlet yasası" olmuştur. İsrail Parlamentosu'ndan geçen yasada; Kudüs'ün İsrail'in başkent olarak tanınması, Arapçanın resmi dil olmaktan çıkartılması, self determinasyon hakkının sadece Yahudiler için öngörülmesi, yeni yerleşim yerleri için teşvik ve iki devletli çözüm çabalarının hiçe sayılması söz konusudur (Bağ, 2018).

Bu karar; İsrail'in pozisyonunu güçlendirip bazı Arap devletlerinin desteğiyle Filistin'i asıl anlaşmaya yanaşmayan taraf olarak gösterme, böylece istedikleri anlaşmaya zorlama çabası olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki daha önce denenen bazı adımlar bu yöndeki politikayı destekleyicidir. Hariri'nin Suudi Arabistan'da istifaya zorlanması, Mahmud Abbas'ın Filistin'in tek temsilcisi olarak toplantılara çağrılması, Ebu Dis'in başkent olduğu, Batı Şeria, Gazze'nin yanı sıra Sina'dan bir kısım toprağın Filistin'e verildiği bir anlaşmaya Filistin zorlanması bu yöndeki örnekleri teşkil eder (Akşam, 2018a; Tomar, 2017).

Trump'ın Ortadoğu'ya barış getirebilmesi için atadığını söylediği Kushner'ın, İsrail-Filistin sorununu "dışarıdan içeriye çözme" anlayışıyla

¹² ABD dış politika retoriğine bakıldığında "her şeyin bir başka şeye benzediği; o kadar ki artık kendisine benzemekten çıktığı bir söylem aldatmacası yaşandığı" öne sürülmektedir (Öğün, 2018: 14). Öyle ki İskender Pala, Trump'ın ortalığı karıştırmaya çalışan söylemlerini "kuru bir dedikoduya" benzetmektedir. Ona göre, Trump'ın amacı Siyonizm'e destek vermektir. Pala'ya göre, günümüzde başta ABD ve Avrupa olmak üzere Hristiyan dünya tarafından, Kudüs'e Hz. İsa'nın doğduğu bir şehir olma vasfından daha fazla önem atfedilmemekte ve bu kesim şehri, İsrail'in meşrulaştırılması için kullanılan bir araç olarak görmektedir. Trump'ın kararı da şüphesiz buna hizmet etmektedir (aktaran Aydın, 2018: 5).

hareket etmesi yine bu yönde bir adımdır. Bununla, öncelikle Arap ülkelerinin İsrail'le anlaşmalarını sağlama, sonrasında ise bölgedeki ülkeleri de kullanarak Filistin'e üzerinde "varılan uzlaşmayı" dayatması kastedilmektedir (NTV, 2017). Kushner bunun yanı sıra komşu ülkelerdeki Filistinlileri (örneğin Amman yönetimi üzerine kurduğu baskı ile bu ülkedeki 2 milyon Filistinli mülteciyi) mülteci statüsünden çıkarmayı amaçlamıştır. Bu sayede hem Filistin'le yapılacak görüşmelerde "Filistinli mültecilerin dönüş hakkı" diye bir gündem olmayacak hem de UNRWA (BM Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı) devre dışı kalmış olacak ve yaklaşık 5.5 milyon Filistinli mülteci mağdur konuma düşecektir. İsrail'in kuruluşundan sonra yerinden edilmiş Filistinlileri destek olmak için oluşturulmuş BM'ye bağlı UNRWA'ya ABD'nin 1949'dan beri yaptığı yardımların bu sayede kesilmesi planlanmış ve 2018 itibariyle de kesilmiştir (SDE, 2018).

Benzer bir plan Middle East Forum Başkanı Daniel Pipes'in Commentary için kaleme aldığı yazıda ortaya çıkmıştır. Bu yazıda, Kudüs de dâhil olmak üzere yakın gelecekte İsrail lehine bölgede yeni gelişmeler yaşanacağından söz edildiği, daha sonraki süreçte Middle East Forum aracılığıyla ABD ve İsrail'de ofisler açıldığı ve liderlere yapılacaklarla ilgili brifingler verilmeye başlandığı iddia edilmektedir. Buna göre bu kesimlerin zoraki barış projesinde şu öneriler yer almış ve bunlar büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir (Turgut, 2018b):

- Filistin devleti kavramının reddedilmesi (Trump tarafından reddedilmekte),
- Filistin'e mali yardımların durdurulması (Filistin yönetimine verilmekte olan 200 milyon Dolar ve buradaki şehir hastanesi için ayrılan 25 milyon Dolar kesilmiş),
- İsrail'in varlığını kabul etmeyen Filistinlilerle ilişkilerin koparılması (FKÖ'nün Washington ofisi kapatılmış),
- Konuyla ilgili BM'de bağlantıların askıya alınması (BM aracılığıyla Filistinlilere aktarılan fonlar kesilmiş),
- Kudüs'ün, İsrail'in başkenti olarak tanınması (büyükelçilik taşınmış ve başkent olarak tanınmıştır).

2.3.2. Arap Dünyasındaki Bölünmüşlükten Yararlanma

Burada öncelikli olarak söylenmesi gereken bir şey vardır ki o da Arap dünyasındaki bölünmüşlükte de aslan payının ABD'ye ait olduğudur. Bu karar öncesinde ABD öncülüğünde Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve İsrail arasında şekillenen bir mutabakat söz konusudur. İsrail ve ABD Suudi Arabistan'daki hanedan değişikliği mücadelesi neticesinde yönetimde söz sahibi olan Veliaht Prens Muhammed Bin Selman'ın iktidar hırsını kullanarak hem İran'a set oluşturmayı hem de Katar üzerinde uygulanan

ambargo ile İsrail'in güvenliği için tehdit olarak görülen Hamas'ın finansal kaynağının kesilmesi amaçlanmıştır (Canan, 2017: 8).

Gelinen noktada Ataman'ın (2018) Arap dünyasının içinde bulunduğu resmi göstermesi açısından şu tespitleri oldukça aydınlatıcıdır. İlk olarak, Arap ülkelerinin gizli anlaşmalar yaparak İsrail-ABD yanlısı siyaset yapmaya başladıkları görülmektedir. İkinci olarak, Arap devletleri için Filistin sorunu, gerektiğinde çıkarları gereği kullandıkları bir dış politika enstrümanına dönüşmüştür. Filistin sorununun öncelikli bir konu olmadığını, İİT toplantılarında Suudi Arabistan, BAE, Mısır'ın en üst düzeyde katılım göstermemeleri de doğrulamıştır. Üçüncü olarak, bölgede Arap milliyetçiliğinden ziyade örneğin "Suudlaşma" gibi yerel milliyetçiliklerin türediği görülmektedir. Son olarak, bölge devletleri özellikle Arap isyanları sonrası başarısız devletlere dönüşmüşlerdir.

Bu isyanlar sonrasında pek çok ülkede türeyen terörist örgütlerin İslam'daki cihad ve tebliğ gibi kavramların içini boşalttıkları ve kirlettikleri de görmezden gelinemez. Türkiye'nin özellikle İİT'yi harekete geçirme, BM Genel Kurulu'nda konuyu dillendirme gibi girişimleri istisna tutulursa, Kudüs sorunu için mücadele etmek isteyen devletlerin azlığı göze çarpmaktadır. Ayrıca Arap ülkeleri içinde askeri ve ekonomik olarak ABD-İsrail'le mücadele edebilecek bir ülkenin olmaması, İslam dünyasının bu karar karşısında pek fazla bir şey yapamayacağının önemli göstergeleridir (İnat, 2017).

2.3.3. Ortadoğu'da Dengeleri Değiştirebilme ve Kaos Oluşturma Arayışı

ABD Ortadoğu'da yapmak istediklerini vekâlet savaşları ile gerçekleştiremeyeceğini anlayınca kendisine bölgede sorgusuz sualsiz destek verecek uydu ülkeler kazanma arayışına girmiştir. Tabii bu politikasında başarılı olabileceğini söylemek zordur. Öyle ki daha önce Kuzey Irak'ta Barzani ile yapılmak istenen uydulaşma denemesinin başarısız olduğu görülmüştür (Altun, 2017; Tomar, 2017).

ABD'nin bu tür politikalara yönelmesindeki temel amacı ise özellikle Arap isyanları sonrasında başta Suriye'de olmak üzere Ortadoğu'da ve Akdeniz'de kalıcı olmaya başlayan Rusya'yı dengelemek istemesidir (Canan, 2017: 7). Başka bir iddia da ABD'nin nihai hedefinin Çin olduğu, bunun için Ortadoğu'dan ağırlığını çekmeden önce olabildiğince İsrail'i güçlendirme isteği taşımasıdır. Körfez ülkelerini İsrail'le anlaşmaya sevk etmesinin, İran anlaşmasından ayrılmasının ve Kudüs kararının alınmasının bu amaca yönelik olduğu öne sürülmektedir (Özer, 2018).

ABD'nin dünyada kaos oluşturarak mevcut düzeni yönetilemez hale getirmeye çalıştığı da öne çıkartılan bir başka iddiadır. Bu kaos dalgasıyla İsrail'in "tahakküm alanını" genişletme arzusu taşıdığı öne sürülmektedir (Altun, 2017). Bu bakımdan Ortadoğu coğrafyası uygun bir zemin olarak

görülmektedir. Öyle ki, pek çok bölge devletinde gözlemlendiği üzere kırılğan politika-zayıf devlet ikileminin yaşandığı (Kamrava, 2016) ve İsrail-Filistin sorunu başta olmak üzere kendi içinde pek çok çatışma mitine sahip Ortadoğu'nun bu yapısı, ABD için dünyada kaos oluşturmanın başlangıç yeri konumundadır. Örneğin, Arap isyanlarının ortaya çıkmasını, kendiliğinden değil de hedeflenen bir durum olarak görenler için, ABD'nin bu gelişmelerdeki rolü daha dikkatli bir inceleme gerektirir.

ABD hegemonyasına dayalı küresel sistemin sarsılmaya başlaması, ABD'yi yeni arayışlara ittiği yorumları yapılırken bu arayışlardan en önemlisinin dünyada kaos oluşturarak mevcut düzeni yönetilemez hale getirmek olduğu söylenmektedir. Gerçekten de CIA'in Nijer'de drone (insansız hava aracı) kurmak suretiyle kıtada etkinliği artan Çin'e karşı bölgede suikast ve istikrarsızlaştırmaya yönelik adımlar atması, Rusya'ya daha önce uyguladığı Küresel Magnitsky Yasası'nı Çin'e de uygulama arayışı, Ortadoğu eksenli (Katar ablukasından, Kudüs kararına, Türkiye ile Evanjelik rahip Andrew Brunson geriliminden İdlid çıkışlarına kadar uzatılabilen) politikalarına bakıldığında bu iddiaların üzerine eğilmek gerektiği ortaya çıkmaktadır (Yeni Şafak, 2018). Üstelik bu kaos oluşturma iddiaları ile Evanjelizm için daha önce ifade edilenler hatırlandığında belli ölçüde örtüşme de görülebilecektir.

Sonuç

ABD Başkanı Donald Trump, 6 Aralık 2017 tarihinde Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdığını ve Tel-Aviv'deki Amerikan büyükelçiliğinin de Kudüs'e taşınmasına karar verdiğini açıklamasının ardından, 14 Mayıs 2018'de söz konusu büyükelçilik taşınmıştır. Dünya kamuoyundan büyük ölçüde tepki gören ve daha önceki Başkanlarca 6 ayda bir ertelenen 1995 tarihli yasayı Trump'ın neden 6 Aralık 2017'de yürürlüğe koyduğu bu çalışmada analiz edilmiştir. Yapılan analizde karar üç temel parametre ile açıklanmıştır. Bunlardan birincisi Evanjelizmin ve diğer grupların etkisidir. Bu bağlamda söz konusu kararda; Evanjeliklerin ve onlarla benzer hedeflerle hareket eden Neo-conların, Siyonist Yahudilerin ve başta AIPAC olmak üzere Yahudi Lobisinin etkisi gözlenmiştir. İkincisi, Trump'ın liderlik profili, ekibi ve Amerikan iç politikasındaki gelişmelerdir. Bu parametre eşliğinde Trump'ın kişiliği ve liderlik profilinin, yakın ekibinin İsrail yanlısı kişilerden oluşmasının, yönetim içinde çatlak olmasının, Flynn üzerinden Rusya soruşturmasının ve 6 Kasım 2018 seçimlerine hazırlığın bu kararda etkisinin olabileceği vurgulanmıştır. Üçüncüsü ise ABD'nin bölgedeki politikalarıyla ilgilidir. Filistin'i zoraki bir anlaşmaya çekebilme istencinin, Arap dünyasındaki bölünmüşlüğü, Ortadoğu'da dengeleri değiştirebilme arayışının ve ABD'nin dünyada kaos oluşturma arayışının parçası olarak Ortadoğu'da istikrarsızlık oluşturmak istemesinin söz konusu karara etkisi görmezden gelinemez.

Her şeyden önce BM organlarında sorunla ilgili alınmış çok sayıdaki karara uygun olmayan, dolayısıyla bir uluslararası hukuk ihlali olan Trump'ın almış olduğu bu karar, bölgede zaten var olan fay hatlarını daha fazla harekete geçirici niteliktedir. İki devletli çözüm olasılığını zora sokan bu karar, İsrail-Filistin sorununda ABD'yi arabulucu rolünden en azından kısa vadede çıkartacak bir gelişme olmuştur. Bölgede İran ve Rusya'nın etkinliğini daha fazla artırabilmesi için fırsat sunan bu karar, aynı zamanda bazı Arap devletlerini kendi menfaatleri uğruna sindirebilecekleri bir durum olmaktan da giderek çıkartacak bir gelişme olmuştur. Öyle ki hem bu karar hem de bu kararlar birlikte İsrail'in bölgede illegal faaliyetlerini artırması, Ortadoğu ontolojisinde daha fazla bozucu girdi oluşturmaktadır. Artık çoktan teolojiden teopolitik hale dönüşen Kudüs özelinde İsrail-Filistin sorununun çözümünün zor olduğunu görmek gerekir. Özellikle son dönemde gündeme gelen ve Filistin'e dayatılmaya çalışılan "yüzyılın anlaşması" ve Doğu Akdeniz üzerindeki güç mücadelesi, çözümün hiç de kolay olmadığını göstermektedir. Ancak bir çözüm oluşacaksa bunun Kudüs'ün anlamında içkin olan barış rolünün yeniden tesis edilerek olacağı da gayet açıktır.

Kaynakça

- Akşam, (2018a). "ABD, Filistin Devleti Kurulmasını Öngören Sözde Barış Planını Ramazandan Sonra Açıklayacak", <https://www.aksam.com.tr/dunya/abd-filistin-devleti-kurulmasini-ongoren-sozde-baris-planini-ramazandan-sonra-aciklayacak/haber-737443> (Erişim Tarihi: 21.05.2018).
- Akşam, (2018b). "Trump Giderse ABD'yi Fanatik Evanjelist Mike Pence Yönetecek", <https://www.aksam.com.tr/dunya/trump-giderse-abdyi-fanatik-evanjelist-mike-pence-yonetecek/haber-767563> (Erişim Tarihi: 14.11.2018).
- Altun, F. (2017). "Neden Mi? Çünkü ABD Ortadoğu'ya Yerleşmek İstiyor...", <https://www.setav.org/neden-mi-cunku-abd-ortadoguya-yerlesmek-istiyor/> (Erişim Tarihi: 23.05.2018).
- Anadolu Ajansı, (2018a). "ABD Adalet Bakanı Jeff Sessions İstifa Etti", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-adalet-bakani-jeff-sessions-istifa-etti/1305536> (Erişim Tarihi: 13.11.2018).
- Anadolu Ajansı, (2018b). "İsrail Trump'ın 'Kudüs' Kararını Fırsat Bildi", (2018), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-trumpin-kudus-kararini-firsat-bildi-/1025097> (Erişim Tarihi: 08.01.2018).
- Arı, T. (2001). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul: Alfa Basım Yayımları.

Arı, T. (2004). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Ataman, M. (2006). "Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler", *Ortadoğu Yıllığı*, ss. 401-431.

Ataman, M. (2018). "Arap Dünyası ve Kudüs", <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/muhittinataman/2018/05/19/arap-dunyasi-ve-kudus> (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

Ataman, M. ve Gökşen, A. N. (2014). "Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı", *SETA Analiz*, Sayı:76, ss.1-32.

Ataöv, T. (1980). "Kudüs ve Devletler Hukuku". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 35, Sayı 1, ss. 29-54.

Aydın, B. (2018). İskender Pala ile Söyleyişi, "Trump'ın Kudüs Kararı Siyonizme Destektir", *Milliyet Pazar*, 7 Ocak, s. 5

Bağ, M. (2018). "İsrail'in 'Yahudi Ulus Devlet' Yasasına Türkiye'den Tepki: Kudüs Kararı Yok Hükmündedir", <http://tr.euronews.com/2018/07/19/İsrail-de-yahudi-ulus-devlet-yasasi-kabul-edildi> (Erişim Tarihi:24.07.2018).

Balcı, A. (2010). "İsrail Sorunu: Ortadoğu'nun Gordion Düğümü", iç. *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, Cilt 1, Ankara: Nobel Yayınları, ss. 99-163.

Bardakçı, M. (2017). "Kudüs'ü İngilizlere Neden Terkettik Bilir Misiniz? Zarar Görmesin Diye!", <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1580592-kudusu-ingilizlere-neden-terkettik-bilir-misiniz-zarar-gormesin-diye> (Erişim Tarihi: 16.05.2018).

Batuk, C. ve Mert, R. (2017). "Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 17 Sayı 2, ss. 129-149.

BBC, (2017a). "BM Genel Kurulu'nun En Önemli Kudüs Kararları", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42440136> (Erişim Tarihi: 24.07.2018).

BBC, (2017b). "İslam İşbirliği Teşkilatı: Doğu Kudüs Filistin'in Başkentidir", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42337996> (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

Borisova, V. (2018). "Kudüs Üzerinden ABD ve Rusya Hesaplaşması", <http://ordaf.org/kudus-uzerinden-abd-ve-rusya-hesaplasmasi/> (Erişim Tarihi: 24.07.2018).

Bozkurt, N. (2002). "Kubbetü's-Sahre", <https://islamansiklopedisi.org.tr/kubbetus-sahre>, Cilt: 26, ss. 304-308.

Business HT, (2017). "Trump'ın Kudüs Kararının Perde Arkası: Rashid Khalidi'den Çarpıcı Değerlendirmeler",

- <http://www.businessht.com.tr/guncell/haber/1746237-trump-in-kudus-kararinin-perde-arkasi> (Erişim Tarihi: 08.12.2017).
- Canan, F. (2017). "ABD'nin Kudüs Kararı ve Yansımaları", *ORDAF*, Sayı 11, ss. 1-12.
- Cherkaoui, M. (2017). "Trump's Death Kiss on the Middle East Peace Process", *Al Jazeera Centre for Studies Report*, ss. 1-15.
- CNN Türk, (2017). "20 Milyon Dolar Aldı! Kudüs'ü Başkent Yaptı", <https://www.cnnturk.com/dunya/20-milyon-dolar-aldi-kudusu-baskent-yapti> (Erişim Tarihi: 08.12.2017).
- Deutsche Welle, (2017). "Netanyahu'ya Karşı 'Utanç Yürüyüşü'", <https://www.dw.com/tr/netanyahuya-kar%C5%9F%C4%B1-utan%C3%A7-y%C3%BCr%C3%BCy%C3%BC%C5%9F%C3%BC/a-41731952> (Erişim Tarihi: 14.11.2018).
- Deveci, C. (2017). "Herbert Samuel Dönemi'nde Filistin'e Yahudi Göçleri (1920-1925)", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 42, ss. 1-17.
- Diler, E. (2017a). "Kavga İçeride", <https://www.ahaber.com.tr/yazarlar/ergundiler/2017/12/15/kavga-iceride-1513315956> (Erişim Tarihi: 14.11.2018).
- Diler, E. (2017b). "Kudüs Hesabı", <https://www.takvim.com.tr/yazarlar/ergundiler/2017/12/12/kudus-hesabi> (Erişim Tarihi: 09.08.2018).
- Diler, E. (2017c). "Kudüs Kartı", <https://www.takvim.com.tr/yazarlar/ergundiler/2017/12/08/kudus-karti> (Erişim Tarihi: 12.08.2018).
- El-Khatip, A. (2004). "Kur'an'da Kudüs", *Çev. Ramazan Işık, Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9:1, ss. 109-144.
- Euronews, (2016). "Donald Trump'ı Eski ABD Başkanlarından Ayıran En Önemli 5 Özellik", <https://tr.euronews.com/2016/11/09/donald-trump-i-eski-abd-baskanlarindan-ayiran-en-onemli-5-ozellik> (Erişim Tarihi: 12.11.2018).
- Fiğlalı, E. R. (1981). "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXV, ss. 179-214
- Fırat, E. (2018). "Kıyamet Kilisesi Bugün Açılıyor", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kiyamet-kilisesi-bugun-aciliyor/1075645>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).
- Fikriyat, (2018). "Evanjelistler Neyin Peşinde?", <https://www.fikriyat.com/fikriyat-ozel/2018/06/01/evanjelistler-neyin-pesinde> (Erişim Tarihi: 19.10.2018).

- Garaudy, R. (2011). *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, Çev. Cemal Aydın, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Habertürk (2017a). "ABD Başkanı Trump Kudüs Kararıyla Neyi Amaçlıyor?", <http://www.haberturk.com/donald-trump-in-kudus-karariyla-ilgili-4-iddia-ortaya-atildi-1744677> (Erişim Tarihi: 07.12.2018).
- Habertürk, (2017b). "Trump, Kudüs Hakkındaki Niyetini Abbas'a Söyledi!", <https://www.haberturk.com/trump-kudus-hakkındaki-niyetini-abbas-a-soyledi-1742805> (Erişim Tarihi: 15.11.2018).
- Hams, M. (2018). "World Reacts as US Prepares for Deeply Controversial Embassy Move to Jerusalem", <http://www.arabnews.com/node/1302261/middle-east> (Erişim Tarihi: 14.05.2018).
- Harman, Ö. F. (2002). "Kudüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Cilt: 26, ss. 323-327.
- Harris, G. (2018). "In Rebuke of Trump, Tillerson Says Lies Are a Threat to Democracy", <https://www.nytimes.com/2018/05/16/us/politics/tillerson-truth-lies-american-democracy-trump.html>, (Erişim Tarihi: 12.03.2019).
- Hasanoğlu, E. (2018). <https://www.beyaztarih.com/kudus-tarihi/hristiyan-inancinda-kudus> (Erişim Tarihi: 15.01.2018).
- Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2007). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, 5. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hatipoğlu, N. (2016). "Hz. İsa Gelecek Mi?", <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hatipoglu/2016/10/07/hz-isa-gelecek-mi> (Erişim Tarihi: 26.11.2018).
- Hıdır, Ö. (2017). "Trump'ın Kudüs kararında Evanjelistlerin Rolü", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/trump-in-kudus-kararinda-evanjeliklerin-rolu/1003679> (Erişim Tarihi: 21.05.2018).
- Hourani, A. (2007). *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnat, K. (2017). "Kudüs'e Acizler Ağlasın!", <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-kemal-inat/599641.aspx> (Erişim Tarihi: 21.05.2018).
- Jerusalem Embassy Act Of 1995, *Public Law 104-45*, Nov. 8, 1995.
- Kamrava, M. (2016). *Fragile Politics: Weak States in the Greater Middle East*, New York: Oxford University Press.
- Khong, Y. F. (2016). "Yeni Muhafazakârlık ve Amerika'nın Dış Politikasının İç Kaynakları: Irak'ı Özgürleştirme Operasyonunda Fikirlerin Rolü", iç. *Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*, çev. Nasuh Uslu, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık, ss. 308-326.

Knipp, K. (2018). "Trump'ın Ortadoğu Sınavı", <https://www.dv.com/tr/trump%C4%B1n-ortado%C4%9Fu-s%C4%B1nav%C4%B1/a-42232524> (Erişim Tarihi: 09.08.2018).

Korach, M. ve Choshen, M. (2018). "Jerusalem: Facts and Trends 2018", *Jerusalem Institute for Policy Research*, Publication No. 485, ss. 1-110.

Kurtoğlu, R. (2010). "ABD Siyaset Stratejisinde Evanjelist-Kabalist Felaket Filmleriyle Psikolojik Savaş Operasyonları ve Türkiye", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/100866>, ss.15-41.

NTV, (2017). "Trump Ortadoğu Barışını Niçin Damadı Kushner'a Emanet Etti?", <https://www.ntv.com.tr/dunya/trump-ortadoğu-barisini-nicin-damadi-kushnera-emanet-etti,aexzoZdnsE69SzY0RO6pjA> (Erişim Tarihi: 09.08.2018).

Oğuzlu, T. (2018). "Trump'ın Güvenlik Stratejisinde Ortadoğu", <https://www.yenisafak.com/hayat/trumpin-guvenlik-stratejisinde-ortadoğu-3153140> (Erişim Tarihi: 09.08.2018).

OIC, (2018). "Final Communique of the Seventh Extraordinary Islamic Summit Conference in Response to the Grave Developments in the State of Palestine Istanbul, Republic of Turkey", *OIC/EX-SUM-07/PAL/FC/FINAL*, 18.05.2018.

Oruç, M. Ş. (2018). "Evangelistler, Siyonistler, Trump ve Kudüs", <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mervesebnemoruc/evangelistler-siyonistler-trump-ve-kudus-2045722> (Erişim Tarihi: 14.11.2018).

Öğün, S. S. (2018). "Amerikan Sosyalizmi Mi?", *Yeni Şafak*, 3 Eylül, s. 14

Özer, V. (2018). "Kirli Kudüs Stratejisi", <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/verda-ozel/kirli-kudus-stratejisi-2671940/> (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

Öztürk, Ö. (2018). <http://ozhanozturk.com/2018/02/27/dort-kutsal-kitap-zebur-tevrat-incil-kuran/> (Erişim Tarihi: 08.11.2018).

Resolution 478, (1980). *UNSCR*, <http://unscr.com/en/resolutions/478> (Erişim Tarihi: 12.03.2019).

Sabah, (2018). "Trump'ın İpini Kendi Halkı Çekecek", <https://www.sabah.com.tr/pazar/2018/08/19/trumpin-ipini-kendi-halki-cekecek> (Erişim Tarihi: 12.11.2018).

Salcı, T. (2018). "Trump'ın Ortadoğu Kararları 'Avrupalı Müttefiklerini Şaşkına Çevirdi'", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trumpin-ortadoğu-kararları-avrupalı-muttefiklerini-saskina-cevirdi/1147861> (Erişim Tarihi: 09.08.2018).

SDE, (2018). "Foreign Policy Dergisi Trump'ın Damadının Ortadoğu Planını Yayınladı", <http://www.sde.org.tr/ortadoğu/foreign-policy-dergisi-trumpin-damadinin-ortadoğu-planini-yayinladi-haberi-6444> (Erişim Tarihi: 09.08.2018).

Sinkaya, B. (2016). "Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler", *ORSAM*, No.1, ss. 1-32.

Statement by President Trump on Jerusalem, (2017). Statements & Releases, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-president-trump-jerusalem/> (Erişim Tarihi:12.03.2019).

Tahhan, Z. (2018). "Palestine Submits ICC Referral to Open Probe into 'Israel Crimes'", <https://www.aljazeera.com/news/2018/05/palestine-submits-icc-referral-open-probe-israel-crimes-180522101121093.html> (Erişim Tarihi: 12.03.2019).

Tekvin 15/18-21. "Yaratılış", <https://www.kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?id=19&mc=1&sc=4> (Erişim Tarihi: 05.10.2018).

Tomar, C. (2017). "Kudüs: Neden Şimdi?", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/kudus-neden-simdi/994377> (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

Turan, Ö. (2002). *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*, İstanbul: Step Ajans.

Turgut, S. (2018a). "Kudüs'ün Arka Planı", <http://newtimes.az/tr/views/5640/> (Erişim Tarihi: 09.08.2018).

Turgut, S. (2018b). "Trump'ı Kukla Gibi Oynatıyorlar", <https://www.haberturk.com/yazarlar/serdar-turgut-2025/2172541-trumpi-kukla-gibi-oynatiyorlar> (Erişim Tarihi: 09.10.2018).

Ulutaş, U. vd. (2012). *İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu*, Ankara: SETA Yayınları.

UN News (2017a). "General Assembly Demands All States Comply with UN Resolutions Regarding Status of Jerusalem", <https://news.un.org/en/story/2017/12/640152-general-assembly-demands-all-states-comply-un-resolutions-regarding-status> (Erişim Tarihi: 25.02.2019).

UN News (2017b). "Middle East: Security Council Fails to Adopt Resolution on Jerusalem", <https://news.un.org/en/story/2017/12/639772-middle-east-security-council-fails-adopt-resolution-jerusalem> (Erişim Tarihi: 12.03.2019).

UN, (2018a). "The 1967 and 1973 Wars", <http://www.un.org/Depts/dpi/palestine/ch3.pdf> (Erişim Tarihi: 13.11.2018).

UN, (2018b). "The Status of Jerusalem", www.un.org/Depts/dpi/palestine/ch12.pdf (Erişim Tarihi: 15.05.2018).

Uzer, U. (2017). "Kudüs Şehrinin Filistin, İsrail ve Birleşmiş Milletler Açısından Siyasi Önemi", *Fad- Filistin Araştırmaları Dergisi*, Kudüs Özel Sayısı, Sayı: 2, ss. 134-157.

Üstün, K. (2018). "Trump'ın "Kaos Yönetimi"nin Son Kurbanı ve ABD Dış Politikası", <https://www.setav.org/trump-in-kaos-yonetimi-nin-son-kurbani-ve-amerikan-dis-politikasi/> (Erişim Tarihi: 09.08.2018).

Worthen, M. (2018). "Brunson Evanjelicler İçin Önemli Bir Figür Değil, Mesele Müslüman Bir Ülkenin Onu Tutuklamış Olması", <https://www.haberturk.com/brunson-evanjelikler-icin-onemli-bir-figur-degil-mesele-musliman-bir-ulkenin-onu-tutuklamis-olmasi-2091910#> (Erişim Tarihi: 19.10.2018).

Yaykan, M. K. (2018). Ö. F. Harman'la Röportajı, "Prof. Dr. Ömer Faruk Harman: 'Kudüs Müslüman Toprağıdır!'", <http://www.diyanedergi.com/soylesi/item/2365-prof-dr-omer-faruk-harman-kudus-musliman-topragidir> (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

Yeni Şafak, (2018). "Amerika Küresel Kaos Peşinde", <https://www.yenisafak.com/dunya/kuresel-kaos-pesinde-3395112> (Erişim Tarihi:12.09.2018).

